

LUT School of Business and Management

Kauppätieteiden kandidaatin tutkielma

Talousjohtaminen

Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutukset tilintarkastukseen

Effects of new auditor report on auditing

6.1.2018

Tekijä: Juho Piispanen

Ohjaaja: Timo Leivo

Tiivistelmä

Tekijä: Juho Piispanen

Opiskelijanumero:

Tutkielman nimi: Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutus tilintarkastukseen

Akateeminen yksikkö: School of Business and Management

Koulutusohjelma: Kauppatiede/Talousjohtaminen

Ohjaaja: Timo Leivo

Hakusanat: Tilintarkastus, tilintarkastuskertomus, tilintarkastajan raportointi

Tutkimuksen tavoitteena oli tutustua uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen ja sen käyttöönotosta seuranneisiin vaikutuksiin. Lisäksi tutkimuksessa oli tavoitteena perehtyä sääntelyyn uudistuneen tilintarkastuskertomuksen taustalla sekä aikaisempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin.

Tutkimus toteutettiin laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttäen. Teoriaosion lisäksi tutkimukseen kuului empiirinen osio, joka perustui Suomen tilintarkastajat ry:n julkaisemassa jäsenlehdessä tehtyihin haastatteluihin. Tutkimuksen empiirisessä osiossa oli alun perin tarkoitus selvittää käytännön vaikutuksia haastatteleamalla tilintarkastajia, mutta valitettavasti haastateltavia ei löytynyt.

Aikaisempien tutkimusten perusteella vastaavanlaisilla uudistuksilla on ollut odotettua vähäisempiä vaikutuksia. Aiempien tutkimusten perusteella mahdollisia vaikutuksia voisivat olla tilintarkastuksen parantunut laatu, tilintarkastajan kasvanut tai pienentynyt oikeudellinen vastuu ja se, että sijoittajat vaihtavat sijoituspäätöstään tilintarkastuksen keskeisten seikkojen perusteella. Aikaisempiin tutkimuksiin kuitenkin liittyy tiettyjä rajoitteita, ne kohdistuivat joko tiettyyn maahan tai niissä oli arvioitu mahdollisia vaikutuksia. Empiirisen osion haastatteluista ei juuri selvinnyt millaisia käytännön vaikutuksia uudistuksesta on seurannut, mutta kaikki kolme haastateltavaa ottivat uudistuksen positiivisesti vastaan.

ABSTRACT

Author: Juho Piispanen

Student number: 0454329

Title: The title of the Bachelor's Thesis

School: School of Business and Management

Degree programme: Business Administration / Financial Management

Supervisor: Timo Leivo

Keywords: Audit, Auditing, Audit report

The purpose of this study was to get to know more about the revised auditor report and its effects on auditing. Also, one purpose of the study was to get to know more about the regulation behind the revised auditor report and the previous studies done about the subject.

This study was done by using qualitative research methods. The study has two parts: Theory and empirical part, which consists from three interviews. The empirical study was supposed to be done by interviewing auditors from different big4 companies, but sadly it wasn't possible.

The results from previous studies suggest that similar changes to audit report in other countries have had smaller effects than what was expected before those studies. According to previous studies one possible effect could be improved quality of audit. Also the new auditor report might decrease or increase the perceptions of auditor responsibility for subsequently announced misstatements. One possible effect could be that investors change their investment decisions because of the reported key audit matters.

It should be remembered, that previous studies have some limitations. The previous studies are only based on one country or the results are only expectations of what the possible effects could be.

Based on the interviews in the empirical part of this study, it was hard to say anything about what effects auditors have noticed in practise.

SISÄLLYSLUETTELO

1.	Johdanto.....	1
1.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelmat.....	2
1.2	Tutkimuksen rajaukset.....	3
1.3	Tutkimusmenetelmä ja –aineisto	4
1.4	Tutkielman rakenne	4
2.	Tilintarkastuslain uudistus	6
2.1	Lakimuutoksen taustaa.....	6
2.2	Tilintarkastuslain muutokset	7
2.3	Lakiuudistuksen arvioidut vaikutukset	10
3.	Tilintarkastuskertomus.....	12
3.1	Tilintarkastuskertomusta koskevat muutokset tilintarkastuslaissa	12
3.2	Uudistunut tilintarkastuskertomus.....	14
3.2.1	Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomus..	16
3.3	Tilintarkastuskertomuksen erot eri tilintarkastusyhteisöjen välillä	19
3.4	Aikaisempia aiheeseen liittyviä tutkimuksia	22
3.4.1	Uudistuksen arvioidut vaikutukset Yhdysvalloissa	22
3.4.2	Iso-Britanniassa tehdyn uudistuksen havaitut vaikutukset tilintarkastukseen.....	25
3.4.3	Ranskassa tehdyn uudistuksen havaitut vaikutukset	28
3.4.4	Uudistusten arvioidut vaikutukset tilintarkastuskertomuksen informatiivisuuteen.....	29
4.	Uudistuksen vaikutukset käytännössä.....	31
4.1	Kokemuksia uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta.....	31
4.2	Kokemuksia sijoittajan näkökulmasta	31
4.3	Kokemuksia valvojan näkökulmasta.....	32

4.4	Kokemuksia tilintarkastajan näkökulmasta	34
5.	Yhteenveto ja johtopäätökset	36
5.1	Tutkimuksen tulokset.....	36
5.2	Tutkimuksen rajoitteet	40
5.3	Jatkotutkimusaiheita	41
Lähteet:	42

Liitteet:

Liite 1: Haastattelukysymykset

Liite 2: Nesteen vanhan ja uudistuneen tilintarkastuskertomuksen sisällysluettelot

1. Johdanto

Yritysten toiminnan kansainvälistyessä yhä laajemmin myös tilintarkastuksen on pysyttävä kehityksessä mukana, jonka vuoksi tilintarkastukselle on asetettu myös maiden väliset rajat ylittävää sääntelyä. Sääntelyn laajentaminen on alun perin seurausta tilintarkastusskandaaleista, joista kenties tunnetuin on vuoden 2001 Enron skandaali. Enron meni konkurssiin ja myöhemmin paljastui, että yhtiön tilintarkastaja oli tuhonnut tilintarkastusaineistoa ja tarjonnut yhtiölle konsultointipalveluita, joista maksetut palkkiot olivat suurempia kuin tilintarkastuspalkkiot, jolloin oli selvää, että yhtiön tilintarkastaja ei ollut enää riippumaton. Enron skandaalin seurauksena tilintarkastajien tarjoamiin konsultointipalveluihin kiinnitettiin laajemmin huomiota ja vastaavia tapauksia löydettiin useita. (Tackett, 2004, 340) Tässä työssä käsiteltävien sääntelyn uudistusten yhtenä tavoitteena on ollut tilintarkastajien riippumattomuuden varmistaminen.

Kansainvälisen sääntelyn lisääntymisen seurauksena myös Suomen tilintarkastuslakia on uudistettu. Uudistunut tilintarkastuslaki astui voimaan 19.8.2016. Lakimuutoksen taustalla oli Euroopan Unionin tilintarkastussääntelyn implementoiminen kansalliseen lainsäädäntöön. Muun muassa tilintarkastuskertomusta koskevat säännökset olivat yksi lakiuudistuksessa muuttunut asia. Lisäksi tilintarkastuskertomuksen uudistumisen taustalla ovat uudistuneet tilintarkastuskertomuksia koskevat ISA-standardit ja EU:n tilintarkastusasetuksessa oleva yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä koskeva lisäsääntely. (Korkeamäki, 2017, 97) Tilintarkastuksen keskeisten seikkojen raportoinnista säännellään ISA 701-standardissa. (IAASB, 2015)

Uutta ISA 701-standardia on alettu noudattaa 15.12.2016 ja myöhemmin päättyneiden tilikausien tilintarkastuskertomuksissa. (IAASB, 2015) Ensimmäiset uudistuneet tilintarkastuskertomukset Suomessa on julkaistu kevään 2017 aikana. (PRH, 2016) Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomusten osalta keväällä 2017 uudistuneen tilintarkastuskertomuksen ovat antaneet listayhtiöt. Vuonna

2018 myös muiden yleisten edun kannalta merkittävien yhteisöjen, kuten pankkien tilintarkastuskertomukset tulevat uudistumaan. (Kettunen, 2016)

Listayhtiöiden uudistunut tilintarkastuskertomus on yksi ulospäin näkyvimmistä muutoksista, joita lakiuudistuksesta on seurannut. Listayhtiöiden osalta uudessa tilintarkastuskertomuksessa merkittävimpanä uutena asiana tilintarkastuskertomuksen lukijoiden kannalta on osio, jossa on mainittava tilintarkastuksen kannalta keskeisimmät seikat, (Englanniksi Key Audit Matter, KAM) ja se, miten ne on otettu huomioon tilintarkastusta suorittaessa. (PRH, 2017b)

Tutkimuksen aihe on siis todella ajankohtainen, joka tekee siitä erityisen mielenkiintoisen. Aihetta ei myöskään ole vielä aiemmin tutkittu Suomessa, joka lisää aiheen mielenkiintoisuutta. Aiemmissa ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa on pyritty arvioimaan uudistuneen tilintarkastuskertomuksen mahdollisia vaikutuksia ja arvioitu millaisia vaikutuksia kansallisen sääntelyn avulla toteutetuista vastaavista uudistuksista muualla maailmassa on seurannut. Myöskään aiemmissä tutkimuksissa ei ole vielä tutkittu, millaisia vaikutuksia ISA 701-standardin käyttöönotosta on seurannut käytännössä.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelmat

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia uudistunutta tilintarkastuskertomusta ja sen mahdollisia vaikutuksia tilintarkastukseen ja tilintarkastajaan. Tavoitteena on pyrkiä selvittämään, onko uudistus jollain tavalla muuttanut tilintarkastuksen suorittamista, onko siitä aiheutunut lisää työtä tilintarkastajalle ja onko uudistus aiheuttanut tai onko odotettavissa, että se aiheuttaa muutoksia tilintarkastajan osaamisvaatimuksiin. Lisäksi tutkielmassa pyritään selvittämään, miten uudistus on otettu vastaan.

Teoriaosiossa tavoitteena on selvittää tarkkaan ensin, millaisia muutoksia lakiuudistus on aiheuttanut tilintarkastukseen yleisesti ja sen jälkeen millaisia muutoksia

lakiuudistus on aiheuttanut tilintarkastuskertomukseen. Empiirisen osion tavoitteena on selvittää uudistuksen käytännön vaikutuksista tilintarkastukseen ja tilintarkastajaan, onko käytännön vaikutuksia ylipäättään ollenkaan ja jos on, niin millä tavalla ne ovat vaikuttaneet ja millaisia hyötyjä ja haittoja uudistuksesta on seurannut.

Näiden tavoitteiden pohjalta tutkimukselle muodostui viisi tutkimuskysymystä, joista päätutkimuskysymys on:

Vaikuttaako uudistunut tilintarkastuskertomus tilintarkastukseen?

Lisäksi päätutkimuskysymykselle muodostui neljä alatutkimuskysymystä, joiden avulla voidaan käsitellä päätutkimuskysymystä vielä tarkemmin ja syvällisemmin. Alatutkimuskysymykset ovat:

- *Onko tilintarkastuksen toteuttaminen muuttunut uudistuksen seurauksena?*
- *Onko uudistus lisännyt tilintarkastajan työmäärää tilintarkastusta suorittaessa?*
- *Edellyttääkö uudistus tilintarkastajalta uudenlaista osaamista aiempaan verrattuna?*
- *Millaisia hyötyjä tai haittoja uudistuksesta on seurannut?*

1.2 Tutkimuksen rajaukset

Tutkimus on rajattu koskemaan uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia Suomessa. Lisäksi työssä keskitytään yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen, sillä juuri niihin kohdistui suurimmat muutokset, joilla on mahdollisesti ollut vaikutusta tilintarkastajan työhön.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja –aineisto

Tutkimuksessa halutaan selvittää uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutusta tilintarkastukseen, mutta kaikkien vaikuttavien tekijöiden vaikutusta ei ole mahdollista selvittää. Tästä syystä laadulliset tutkimusmenetelmät soveltuvat tutkimukseen kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä paremmin (Metsämuuronen, 2000, 14).

Teoriaosiossa aineistona käytetään pääasiassa Suomen tilintarkastuslakia ja lain valmisteluun liittyviä hallituksen esityksiä ja muita asiantuntijalausuntoja, EU:n tilintarkastussäätelyä, kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, aiheeseen liittyvää kirjallisuutta sekä ulkomailla tehtyjä aiempia vastaavaan aiheeseen liittyviä tutkimuksia. Tutkimuksen empiirinen aineisto oli alun perin tarkoitus kerätä haastatteluina, joissa olisi haastateltu tilintarkastajia. Haastattelut oli tarkoitus toteuttaa sähköpostitse puolistrukturoituina haastatteluina. Puolistrukturoidussa haastattelussa haastateltavat saavat vastata kysymyksiin omin sanoin, eikä valmiita vastausvaihtoehtoja ole. (Eskola & Suoranta, 2008, 87) Haastattelukysymykset ovat kaikille haastateltaville samat. Haastatteluiden avulla oli tarkoitus pyrkiä selvittämään, millaisia käytännön vaikutuksia omaan työhönsä haastateltavat ovat käytännössä havainneet. Lopulta kuitenkin tutkimuksen edetessä selvisi, että haastatteluja ei ollut mahdollista saada. Haastateltavia etsittäessä oli havaittavissa, että mahdollisia vaikutuksia ei välttämättä ole ollut tai ne ovat olleet hyvin pieniä, joka oli yksi mahdollinen syy sille, ettei haastateltavia löytynyt.

Tutkimuksen empiirisessä osiossa aineistona on käytetty Suomen tilintarkastajat ry:n jäsenlehdessä julkaistuja haastatteluja uudistukseen liittyen.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma muodostuu viidestä pääluvusta sekä lähdeluettelosta. Työn ensimmäinen kappale on johdanto, jossa avataan tutkimuksen aihetta ja sen taustaa, tutkimuksessa käytettäviä tutkimusmenetelmiä, tutkimuksen tavoitteita ja tutkimusongelmia, tutkimuksen rajauksia sekä työn rakennetta. Toisessa kappaleessa käsitellään tilintarkastuslain uudistusta kokonaisuudessaan. Kappaleessa käydään läpi

uudistuksessa muuttuneet lainkohdat sekä lakimuutoksen tausta eli se, mihin lakimuutos perustuu. Kolmas kappale on tutkimuksen teoriaosion kannalta tärkein kappale, sillä siinä käsitellään tutkimuksen kannalta keskeisintä asiaa eli uudistunutta tilintarkastuskertomusta. Aluksi kappaleessa tutustutaan tilintarkastuslakiin tehtyihin tilintarkastuskertomusta koskeviin muutoksiin, jonka jälkeen tutustutaan yksityiskohtaisesti tilintarkastuskertomuksen sisältöön. Tämän jälkeen esitellään vielä yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksen erityispiirteitä ja havainnollistetaan asiaa tutustumalla Nesteen tilintarkastuskertomuksiin ennen ja jälkeen uudistuksen. Lisäksi kappaleessa tutustutaan myös Patentti- ja rekisterihallituksen tekemään selvitykseen Helsingin Pörssissä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin vuonna 2017 ja vertaillaan sen avulla, millaisia eroja eri tilintarkastusyhteisöiden antamien tilintarkastuskertomusten välillä. Kappaleen lopussa perehdytään aiempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin.

Neljäs kappale on tutkimuksen lopputulosten kannalta tärkein kappale. Tutkimuksen empiirinen osio alkaa neljännestä kappaleesta ja tutustutaan käytännön kokemuksiin uudistuneista tilintarkastuskertomuksista.

Viidennessä kappaleessa tehdään yhteenveto ja johtopäätökset tutkimuksessa saaduista tuloksista ja vastataan tutkimuskysymyksiin. Viimeisessä kappaleessa pohditaan myös tutkimuksen rajoitteita sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita aiheeseen liittyen.

2. Tilintarkastuslain uudistus

Laki tilintarkastuslain muutoksesta (622/2016) hyväksyttiin 12.8.2016 eduskunnan päätöksen mukaisena. Lakimuutos astui voimaan 19.8.2016. Tässä kappaleessa perehdytään lakimuutokseen lakien lisäksi tutustumalla lakimuutoksesta annettuun hallituksen esitykseen (70/2016vp) ja talousvaliokunnan mietintöön kyseisestä hallituksen esityksestä (TaVM 16/2016 vp). Laissa tilintarkastuslain muutoksesta tehtiin muutoksia tilintarkastuslakiin (1141/2015) lisäämällä uusia pykälä ja momentteja ja tekemällä muutoksia vanhoihin pykäliin ja momentteihin.

Kappaleen alussa perehdytään lakimuutoksen taustoihin, jonka jälkeen käydään läpi lakimuutoksessa muuttuneita lainkohtia ja kappaleen loppuun tutustutaan hallituksen esitystä varten tehtyyn lakimuutoksen vaikutusarvioon. Tilintarkastuskertomusta sääntelevän tilintarkastuslain 3 luvun 5§ muutoksia ja uutta 3 luvun 5a§ käsitellään myöhemmin työssä omassa kappaleessaan.

2.1 Lakimuutoksen taustaa

Finanssikriisin seurauksena Euroopan Unionin tilintarkastuksen ja tilintarkastajien sääntelyä kiristettiin tilintarkastukseen ja tilintarkastajiin kohdistuneen lisääntyneen mielenkiinnon seurauksena. Lakiuudistuksen taustalla on huhtikuun 16. vuonna 2014 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/56/EU, jossa määrättiin vanhan tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta annetun direktiivin muuttamisesta sekä samana päivänä annettu asetus (537/2014) yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteisistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista. Tätä EU lainsäädäntöä alettiin noudattamaan 17. kesäkuuta 2016. (HE 70/2016vp, 5)

EU:n antamat asetukset ovat sitovia kaikilta osin sellaisenaan kaikissa jäsenmaissa. Direktiiveissä määritetään tavoitteet, mutta maat saavat itse päättää millaisilla laeilla vaadittu lopputulos saavutetaan. (EU, 2017)

Tilintarkastuslain uudistus oli siis tehtävä edellä mainitun EU direktiivin täyttämiseksi. Tilintarkastuslain uudistus toteutettiin Suomessa kahdessa osassa. Ensimmäiset uudistukset astuivat voimaan 1.1.2016, jolloin uudistettiin tilintarkastajien tutkinto- ja valvontajärjestelmät. (HE 70/2016vp, 5) Samalla tilintarkastusvalvonta siirtyi Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen 1.1.2016. (PRH, 2015) Uudistuksen toisessa osassa tehtiin loput vaadittavat muutokset, jotta lainsäädäntö on asetuksen ja direktiivin mukainen. Näkyvimpänä muutoksena oli muun muassa yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä koskeva sääntely. Uudistuksen toinen osa toteutettiin 12.8.2016 ja siinä annetut uudet lait astuivat voimaan 19.8.2016 (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta, 622/2016).

Lisäksi on todennäköistä, että tilintarkastuslakia tullaan uudistamaan vielä lähitulevaisuudessa, sillä lakiuudistusta valmistellessa havaittiin tarvetta vielä laajemmille uudistuksille, mutta niiden toteuttamiseen tarvittiin vielä laajempaa selvitystä ja valmistelua. Työ- ja elinkeinoministeriö onkin asettanut työryhmän arvioimaan muun muassa hallinnon tarkastusta tilintarkastuksen kohteena, tilintarkastusvelvollisuuden rajoja ja toimintakertomuksen tarkastuksesta luopumisen vaikutuksia kirjanpitosääntelyyn. (TaVM, 16/2016vp, 2) Työryhmän selvitystyö on edelleen käynnissä ja se jatkuu toistaiseksi ainakin syyskuun 2017 loppuun. (Suomen tilintarkastajat, 2017b)

Jos työryhmän selvitys johtaa tilintarkastuslain uudistamiseen, jossa nostetaan tilintarkastusvelvollisuuden rajoja huomattavasti, voi lakiuudistuksella olla huomattava vaikutus koko tilintarkastusalaan.

2.2 Tilintarkastuslain muutokset

Tilintarkastuslakiin (1141/2015) tehtiin muutoksia lailla tilintarkastuslain muutoksesta (622/2016). Uudistuksessa lakiin tehtiin lisäyksiä ja muutettiin aiempia lainkohtia. Muutoksia tehtiin muun muassa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen, tilintarkastuksen kohteeseen, tilintarkastuskertomukseen ja sen

sisältöön, tilintarkastajalle määrättäviin seuraamuksiin ja muutoksenhakuun. Lisäksi tehtiin paljon pienempiä muutoksia, jotta laki täyttää EU:n tilintarkastusdirektiivissä annetut määräykset. Tässä kappaleessa tutustutaan lakimuutoksen pääpiirteisiin lyhyesti ja melko pintapuolisesti, sillä suurin osa lakimuutoksista ei vaikuta tutkimuksen aiheena olevaan tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuskertomusta koskeviin lakimuutoksiin perehdytään omassa kappaleessaan.

Ennen lakimuutosta yleisen edun kannalta merkittävää yhteisöä ei tunnettu tilintarkastuslaissa, vaan 1 luvun 2§ oli määritelty säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena yhtiö, jonka tilalla lakimuutoksen jälkeen on yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö. Yleisen edun kannalta merkittävällä yhteisöllä tarkoitetaan tilintarkastuslaissa kirjanpitolain 1 luvun 9§ tarkoitettua yleisen edun kannalta merkittävää yhteisöä. Tilintarkastuslakiin täydennettiin myös kohta jonka mukaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksesta säännellään tilintarkastuslain lisäksi myös EU:n tilintarkastusasetuksessa (EU N:o 537/2014)

Käytännössä uudessa laissa säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena olevia yhtiöitä koskeneet lainkohdat on muutettu koskemaan jatkossa yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä. Ennen uudistusta tilintarkastuslain 5 luku oli otsikoitu: ”Säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajaa koskevat erityissäännökset”. Luvussa oli kolme pykälää, 1§ Toimikausien enimmäiskesto, 2§ yhteisön hallitukselle annettavat tiedot ja 3§ hallintoa ja toimintaa koskevien tietojen julkistaminen. Edellä mainittujen 2§ ja 3§ mukainen sääntely on jatkossa EU:n tilintarkastusasetuksessa. (HE 70/2016vp, 36)

Uudistetussa laissa 5 luku on otsikoitu ”Yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajaa ja tilintarkastusta koskevat erityissäännökset”. Uudessa laissa kyseiseen lukuun sisältyy 4 pykälää. 1§ Toimikausien enimmäiskesto, jossa säädetään tilintarkastajan toimikausien enimmäiskestosta ja tilintarkastajan kilpailuttamisesta, 2§ tilintarkastajan erottaminen tuomioistuimen päätöksellä, 3§ muiden kuin tilintarkastuspalkkioiden rajoittaminen ja 4§ muiden kuin tilintarkastuspalkkioiden

enimmäismäärä. Kolmannessa ja neljännessä pykälässä säädetään tilintarkastajan asiakkaalle tarjottavista muista kuin tilintarkastuspalveluista, mitkä ovat sallittuja ja mitkä ovat kiellettyjä, ja niistä maksettavien palkkioiden enimmäismäärästä. (HE 70/2016vp, 37)

Tilintarkastuksen kohteesta määrätään tilintarkastuslain 3 luvussa. Lakimuutoksen jälkeen toimintakertomus on poistettu tilintarkastuksen kohteista. Tätä käsitellään tarkemmin myöhemmin työssä omassa kappaleessaan tilintarkastuskertomukseen lakiuudistuksessa tehdyistä muutoksista.

Tilintarkastajaa koskeviin muihin säännöksiin tilintarkastuslain 4 lukuun tehtiin myös muutoksia. Vanhoista pykälistä muutoksia tehtiin riippumattomuutta, esteellisyyttä ja salassapitovelvollisuutta koskeviin pykäliin. Muihin säännöksiin lisättiin asiakasrekisteri, tilintarkastuskansio, tilintarkastajan siirtyminen tarkastetun yhtiön palvelukseen, tilintarkastajan toiminnan järjestäminen ja epäilyksistä ilmoittaminen. Aiemmin tarkastetun yhteisön palvelukseen siirtymisestä säädettiin osana tilintarkastajan esteellisyyttä, mutta nyt se on erotettu omaksi kappaleekseen. Samalla niin sanottua jäähdyttelyaikaa on laajennettu koskemaan kaikkia yhteisöjä, aiemmin laissa oli mainittu ainoastaan säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön palvelukseen siirtyminen, jota koskien jäähdyttelyaika oli 2 vuotta. Uudistuksen jälkeen yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen palvelukseen siirtymisessä noudatetaan kahden vuoden jäähdyttelyaikaa ja muiden yhteisöjen osalta vuoden jäähdyttelyaikaa.

Tilintarkastajalle määrättäviin seuraamuksiin tehtiin myös muutoksia. Aiemmin käytössä olivat varoitus, huomautus ja hyväksymisen peruuttaminen. Myös hyväksymisen määräaikainen peruuttaminen oli mahdollista. Uudistuksen jälkeen lähtökohtana on aina varoituksen sijaan huomautus. Hyväksymisen peruuttaminen on edelleen mahdollista, mutta lakia on täydennetty siten, että peruuttaminen on mahdollista ainoastaan sen jälkeen, kun tilintarkastajalle on annettu varoitus. Määräaikainen hyväksyminen peruuttaminen on poistettu ja korvattu määräaikaisella

kiellolla toimia tilintarkastajana, jonka tilintarkastuslautakunta voi määrätä enintään kolmeksi vuodeksi. Muutoksen jälkeen tilintarkastuslautakunta voi myös määrätä määräaikaiseen kieltoon toimia tilintarkastusyhteisön hallintoelimissä. Täysin uutena seuraamuksena on tilintarkastuslain 4 luvun 11§ tarkoitetun tarkastettavan yhteisön palvelukseen siirtymisestä annettujen määräaikojen rikkomisesta määrättävä seuraamusmaksu. Seuraamusmaksu maksetaan valtiolle ja se voi olla enintään 50 000€. Uutta on myös edellä mainittujen seuraamusten julkaisemisesta sääntelevä 10 luvun 8§. Muutoksenhakua koskien lakiin on täydennetty viittaukset oikeisiin pykäliin ja lisätty uudet seuraamukset. (HE 70/2016vp, 46)

Tilintarkastuslain muuttamisen yhteydessä tehtiin muutoksia myös osakeyhtiölakiin, osuuskuntalakiin, asunto-osakeyhtiölakiin ja lakiin avoimesta ja kommandiittiyhtiöstä. (EV 85/2016)

2.3 Lakiuudistuksen arvioidut vaikutukset

Tilintarkastuslain uudistuksesta koituvia vaikutuksia on arvioitu hallituksen esityksessä eduskunnalle laista tilintarkastuslain muuttamisesta. Esityksessä on arvioitu uudistuksen taloudellisia vaikutuksia eri sidosryhmille, vaikutuksia viranomaisten toimintaan sekä uudistuksen vaikutuksia ympäristöön ja yhteiskuntaan.

Taloudellisista vaikutuksista suurimmiksi arvioitiin tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen hallinnollisen taakan kasvu, erityisesti niiden tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen kohdalta, jotka suorittavat yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta. Hallinnollisen taakan kasvun lisäksi uudistus voi myös johtaa tilintarkastusyhteisöjen tulojen pienenemiseen, kun muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamista rajoitetaan. Lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien rotaatiovelvollisuus voi kilpailutuksesta johtuen lisätä tilintarkastuksesta koituvia kustannuksia tilintarkastusasiakkaalle. (HE 70/2016vp, 19)

Kilpailutuksesta seuraavien kustannusten kasvuun voi vaikuttaa myös se, että muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoamista rajoitetaan, joten myös mahdollisia palveluntarjoajia on vähemmän, jolloin palvelujen hinnat saattavat nousta vähentyneen tarjonnan seurauksena. Toisaalta esityksessä arvioidaan, että kasvaneet kustannukset siirtyvät suurimmaksi osin asiakkaiden maksettavaksi, eli tilintarkastuspalkkiot nousevat kompensoimaan kasvaneita kustannuksia.

Uudistuksella ei arvioida olevan taloudellisia vaikutuksia osakkeenomistajiin, sillä kustannusten ei arvioida nousevan niin paljon, että se vaikuttaisi yritysten osingonjakokykyyn. (HE 70/2016vp, 20) Uudistuksella ei ole taloudellisia vaikutuksia myöskään viranomaisten toimintaan. Tilintarkastusvalvonta siirtyi Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen 1.1.2016, eikä uudistuksesta seuraa lisää muutoksia tilintarkastusvalvontaan. Yhteiskunnallisesti uudistuksen arvioidaan lisäävän yleistä luottamusta markkinoihin sekä vaikuttavan myönteisesti tilintarkastajien arvostukseen ja luotettavuuteen. (HE 70/2016vp, 21)

3. Tilintarkastuskertomus

Tässä kappaleessa tutustutaan tilintarkastuskertomukseen yksityiskohtaisesti. Aluksi perehdytään lakiuudistuksessa tehtyihin tilintarkastuskertomusta koskeviin muutoksiin. Tämän jälkeen perehdytään tilintarkastuskertomukseen ja sen sisältöön ja siihen, miten yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastuskertomus erottuu muista. Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksen uudistumista havainnollistetaan käyttämällä esimerkkeinä Neste Oyj:n tilikausien 2015 ja 2016 tilintarkastuskertomuksia. Tämän jälkeen kappaleessa vertaillaan eri tilintarkastusyhteisöjen antamia uudistuneita tilintarkastuskertomuksia, tutustutaan sidosryhmien arvioihin uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta ja perehdytään aiempiin aiheeseen liittyviin tutkimuksiin.

3.1 Tilintarkastuskertomusta koskevat muutokset tilintarkastuslaissa

Tilintarkastuslain uudistuksessa myös tilintarkastuskertomusta koskevaan tilintarkastuslain 3 luvun 5§ tehtiin muutoksia. Uudistuksessa lakiin lisättiin vaatimus siitä, että tilintarkastuskertomuksessa on ilmoitettava, mitä tilintarkastusstandardeja tilintarkastuksessa on noudatettu ja tilintarkastajan toimipaikka.

Muutoksia tehtiin myös tilintarkastuskertomuksessa annettavan lausunnon vaatimukseen. Näihin vaatimukseen on tehty muutoksia EU-direktiivin asettamien vaatimuksien vuoksi ja lisäksi Suomessa eduskunta päätti toimintakertomuksen poistamisesta tilintarkastuksen kohteista. Ennen lakiuudistusta tilintarkastuslain mukaan tilintarkastuskertomuksessa oli oltava lausunto siitä:

1) antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä

2) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia.

Uudistuksen jälkeen tilintarkastuskertomuksessa on annettava lausunto siitä:

- 1) *antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta;*
- 2) *täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset;*
- 3) *onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti;*
- 4) *ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia.*

Annettavan lausunnon muotoon tuli myös muutoksia lakiuudistuksessa. Ennen lakiuudistusta annettava lausunto oli joko vakiomuotoinen tai mukautettu, jolloin lausunto oli ehdollinen tai kielteinen. Uudistuksen jälkeen annettava lausunto voi edelleen olla vakiomuotoinen tai mukautettu, jolloin lausunto on varauman sisältävä tai kielteinen. Varauman sisältävä lausunto tarkoittaa käytännössä samaa, kuin aiemmin käytetty ehdollinen lausunto.

Täysin uusina kohtina tilintarkastuskertomusta koskeviin vaatimuksiin on lisätty kohdat:

”Tilintarkastuskertomuksessa on lisäksi todettava, onko tilintarkastaja tilintarkastuksen yhteydessä saamiensa tietojen perusteella havainnut olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa, sekä ilmoitettava näiden virheellisyyksien luonteesta.”

”Tilintarkastuskertomukseen on myös sisällytettävä yhtiökokouksen tai muun yhteisön tai säätiön toimielimen edellyttämät muut tilintarkastukseen perustuvat lausumat.”

”Tilintarkastuskertomuksessa on annettava tarpeelliset lisätiedot seikoista, joihin tilintarkastaja kiinnittää erityistä huomiota sekä tiedot seikoista, jotka voivat antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintaansa.”

Pykälään on myös täydennetty kohta, jos yhteisöllä on kaksi tai useampi tilintarkastaja. Tilintarkastajien on annettava yhteinen tilintarkastuskertomus, tai jos he eivät ole yksimielisiä, on heidän kantansa esitettävä selkeästi eroteltuna perusteluineen.

Lisäksi uudistuksessa lisättiin 3 lukuun uusi 5a§ tilintarkastuskertomuksen puutteellisuudesta ilmoittamisesta. 5a§ oikeuttaa tilintarkastuslautakunnan julkistamaan verkkosivuillaan tiedon siitä, että annettu tilintarkastuskertomus ei täytä annettuja säännöksiä.

3.2 Uudistunut tilintarkastuskertomus

Tilintarkastuskertomukseen sisältyvistä asioista määrätään edellisessä kappaleessa mainitussa tilintarkastuslain 3 luvun 5§. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa esitettävistä asioista säännellään ISA-standardeissa. Uudistuneet tilintarkastuskertomusta koskevat ISA-standardit ISA 700, ISA 260, ISA 570, ISA 705 ja ISA 706 sekä kokonaan uusi ISA 701 julkaistiin tammikuussa 2015. Uudistusten tavoitteena oli lisätä tilintarkastuskertomuksen merkitystä ja viestintäarvoa. (IAASB, 2017) Tässä tutkielmassa näistä standardeista perehdytään ISA 701 standardiin, jossa säädetään KAM:ien raportoimisesta tilintarkastuskertomuksessa.

Tilintarkastuskertomus voidaan antaa joko vakiomuotoisena tai mukautettuna. Muiden kuin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomukset eivät yleensä eroa toisistaan kuin tarkastettavan yrityksen tietojen osalta. Yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt ovat poikkeus tähän, joten niiden tilintarkastuskertomusta käsitellään seuraavassa kappaleessa erikseen.

Mukautettu tilintarkastuskertomus on kyseessä silloin, kun:

”Vähintään yksi tilintarkastuslain edellyttämistä lausunnoista on annettu varauman sisältävänä tai kielteisenä tai lausuntoa ei ole voitu antaa lainkaan.”

”Erityislainsäädännön edellyttämä lausunto on annettu vakiomuodosta poikkeavana”

”Tilintarkastuskertomus sisältää huomautuksen vastuuvelliselle”

”Tilintarkastuskertomus sisältää tilintarkastajan antaman lisätiedon” (Korkeamäki, 2017, 108)

Myös ISA 705-standardissa on määrätty siitä, milloin tilintarkastajan tulee mukauttaa antamaansa lausuntoa:

”Tilintarkastaja tekee hankkimansa tilintarkastusevidenssin perusteella johtopäätöksen, että tilinpäätöksessä kokonaisuutena on olennainen virheellisyys”

”Tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä tehdäkseen johtopäätöksen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista virheellisyyttä”. (Korkeamäki, 2017, 108)

Tilintarkastuskertomus koostuu kahdesta osasta, tilinpäätöksen tilintarkastuksesta ja muusta raportoinnista. Vakionuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa tilinpäätöksen tilintarkastuksesta kertova osa on käytännössä aina vakionuotoinen, ainoastaan tarkastuksen kohteen tiedot muuttuvat. Tilintarkastuskertomuksessa ensimmäisenä annetaan tilintarkastuslain mukaiset lausunnot tilinpäätöksestä. Lausunnon jälkeen tilintarkastuskertomuksessa yksilöidään tilintarkastuksen kohteena oleva yritys ja mainitaan laissa määrätyt tiedot tarkastuksen kohteesta ja tilintarkastuksesta. Lausunnon jälkeen seuraavaksi annetaan lausunnon perustelut, joka on vakionuotoinen kappale, jossa todetaan muun muassa, että tarkastuksessa on noudatettu hyvää tilintarkastustapaa ja lausunnon perustaksi on hankittu tarpeellinen määrä evidenssiä. Tilinpäätöksen tilintarkastusosion viimeiset kaksi kappaletta ovat tilinpäätöstä koskevat hallituksen ja toimitusjohtajan velvollisuudet ja tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksessa. Muut raportointivelvoitteet osiossa raportoidaan mahdollisista lisätiedoista ja huomautuksista. Lisäksi tässä osiossa annetaan tilintarkastuslain edellyttämien lausunnot toimintakertomuksesta. Tilintarkastajan täytyy antaa huomautus, esimerkiksi jos yhtiön vastuuvollinen on syyllistynyt tekoon, josta voi seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan. Myös yhtiökokouksen tai muun elimen vaatimat lausunnot sisältyvät tähän osioon, esimerkiksi voitonjakoa koskeva lausunto on tällainen. (Korkeamäki, 2017, 98-100)

3.2.1 Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomus

Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomusta koskee tiettyjä erityissäännöksiä. EU:n tilintarkastusasetuksessa ja ISA-standardeissa on säännöksiä, jotka koskevat ainoastaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomusta. Suomessa yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön määritelmä on määritelty kirjanpitolain (1620/2015) 1 luvun 9§. Kirjanpitolain mukaan yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö on:

- 1) *suomalainen yhteisö, jonka liikkeeseen laskema osake, velkakirja tai muu arvopaperi on kaupankäynnin kohteena arvopaperimarkkinalain (746/2012) 2 luvun 5 §:ssä tarkoitetulla säännellyllä markkinalla;*
- 2) *luottolaitostoiminnasta annetun lain (610/2014) 1 luvun 7 §:ssä tarkoitettu luottolaitos; ja*
- 3) *vakuutusyhtiölain (521/2008) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettu vakuutusyhtiö.*

EU:n tilintarkastusasetuksen 10. artiklassa on listattuna asiat, joiden raportoimista yleisen edun kannalta merkittäviltä yhteisöiltä edellytetään muiden tilintarkastuskertomuksessa raportoitavaksi määrättyjen vaatimusten lisäksi:

- ”1. *mainittava, kuka tai mikä taho on valinnut lakisääteisen tilintarkastajan (lakisääteiset tilintarkastajat) tai tilintarkastusyhteisön (tilintarkastusyhteisöt);*
2. *ilmoitettava valitsemispäivämäärä ja se, kuinka kauan tilintarkastustoimeksianto on keskeytyksettä jatkunut, mukaan lukien lakisääteisen tilintarkastajan (lakisääteisten tilintarkastajien) tai tilintarkastusyhteisön (tilintarkastusyhteisöjen) toimeksiannon aiemmat uusimiset ja uudelleenalinnat;*
3. *annettava tilintarkastuslausunnon tueksi seuraavat tiedot:*
 - i) *kuvaus merkittävimmistä arvioiduista olennaisen virheellisyyden riskeistä, mukaan lukien arvioidut väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskit;*

ii) yhteenveto siitä, miten tilintarkastaja on toiminut näiden riskien johdosta; ja

iii) kun se on merkityksellistä, näihin riskeihin liittyvät keskeiset havainnot.

Tilintarkastuskertomukseen on sisällyttävä viittaus asianomaisiin tilinpäätöksen tietoihin selkeästi, jos se on merkityksellistä niiden tilintarkastuskertomuksessa annettujen edellä mainittujen tietojen kannalta, jotka koskevat kutakin arvioitua väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskiä;

4. selitettävä, missä määrin lakisääteisessä tilintarkastuksessa katsottiin voitavan havaita sääntöjenvastaisuudet, mukaan lukien väärinkäytökset;

5. vahvistettava, että tilintarkastuslausunto on ristiriidaton 11 artiklassa tarkoitetun tarkastusvaliokunnalle annettavan lisäraportin kanssa;

6. ilmoitettava, että 5 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuja kiellettyjä muita kuin tilintarkastuspalveluja ei ole suoritettu ja että lakisääteinen tilintarkastaja (lakisääteiset tilintarkastajat) tai tilintarkastusyhteisö (tilintarkastusyhteisöt) olivat tilintarkastusta suorittaessaan täysin riippumattomia tarkastettavasta yhteisöstä

7. ilmoitettava mahdolliset palvelut, jotka lakisääteinen tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö on suorittanut tarkastettavalle yhteisölle ja sen määräysvallassa olevalle yritykselle tai yrityksille lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi ja joita ei ole esitetty toimintakertomuksessa tai tilinpäätöksessä. ” (EU 537/2016)

Lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa on raportoitava tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat, joista on säädetty ISA 701-standardissa. Keskeisten seikkojen raportoimisen tavoitteena on lisätä tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja sitä kautta tarjota aiempaa enemmän tietoa tilintarkastuskertomuksen lukijoille. Keskeisten seikkojen on nimensä mukaisesti tarkoitus kertoa lukijalle mitkä olivat ne seikat, joihin tilintarkastaja on tarkastuksessa eniten kiinnittänyt huomiota ja millä tavalla nämä seikat on tarkastuksessa huomioitu. (IAASB, 2015)

Tilintarkastuksen keskeisten seikkojen on tarkoitus kertoa tilintarkastuksesta tarkemmin, eivätkä ne saa täydentää tilinpäätöksessä annettuja tietoja. Keskeisinä seikkoina voidaan siis raportoida ainoastaan sellaisia asioita, jotka mainitaan tilinpäätöstiedoissa. Keskeisten seikkojen raportointi ei ISA 701-standardin mukaan ole vaihtoehtotilinpäätöksen oikean ja riittävän kuvan varmistamisen edellyttämien liitetietojen antamiselle. Keskeiset seikat eivät myöskään ole vaihtoehto mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamiselle, silloin kun tilintarkastuksessa havaitut asiat edellyttävät sellaisen antamista eikä toiminnan jatkuvuudesta annettaville lausunnoille. Ja kuten edellä mainittiin, keskeiset seikat perustuvat tilinpäätöstietoihin, joten niiden ei ole tarkoitus olla vaihtoehtoisia mielipiteitä yksittäisistä asioista. (IAASB, 2015)

Keskeiset seikat perustuvat aina tilintarkastajan tekemään arvioon. Keskeisiä seikkoja arvioitaessa tulisi ainakin arvioida niitä tietoja, joihin liittyy eniten riskejä tai olennaisia virheellisyyksiä, tietoja joihin liittyy harkinnanvaraisuutta, esimerkiksi liikearvoa, sekä tilikauden aikana tapahtuneita merkittäviä liiketapahtumia. (IAASB, 2015)

Tilintarkastuksen keskeisistä seikoista raportoiminen on juuri se keskeisin asia uudistuneessa tilintarkastuskertomuksessa, jolla todennäköisimmin on eniten vaikutusta tilintarkastajiin, sillä keskeisistä seikoista ei voi raportoida vakiomuotoisia tekstejä käyttäen, vaan raportit on aina laadittava kyseisen tarkastuskohteen keskeisten seikkojen perusteella tapauskohtaisesti.

Eron uudistuneen tilintarkastuskertomuksen ja vanhan tilintarkastuskertomuksen välillä huomaa helposti jo pelkästään kertomusten ulkonäön perusteella. Esimerkiksi vertailtaessa Nesteen tilintarkastuskertomuksia tilikausilta 2015 ja 2016, ennen ja jälkeen uudistuksen, voidaan heti havaita huomattavia eroja, vaikka molemmat kertomukset ovat tilintarkastusyhteisö PricewaterhouseCoopers Oy:n antamia ja molemmat on allekirjoittanut KHT Markku Katajisto.

Helppimmin havaittava ero on kertomuksien pituudessa. Ennen uudistusta annetun tilikauden 2015 tilintarkastuskertomuksen pituus on kaksi sivua ja siihen sisältyy seuraavat kappaleet: Johdanto, hallituksen- ja toimitusjohtajan vastuu, tilintarkastajan

velvollisuudet, lausunto konsernitilinpäätöksestä, lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta ja muut lausunnot. (Neste, 2016) Uudistuksen jälkeen annetun tilikauden 2016 tilintarkastuskertomuksen pituus on yhdeksän sivua. Tilikauden 2016 kertomuksessa on huomattavasti eroja verrattuna tilikauden 2015 kertomukseen. Kertomus on jaettu kahteen osioon, tilinpäätöksen tilintarkastukseen ja muut raportointivelvoitteet. Tilinpäätöksen tilintarkastusosioon kuuluu seuraavat kappaleet: Lausunto, lausunnon perustelut, tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat, tilinpäätöstä koskevat hallituksen ja toimitusjohtajan vastuut ja tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksessa. Muut raportointivelvollisuudet osioon kuuluu kappaleet muu informaatio ja muut lausunnot.

Uusien kappaleiden lisäksi myös kappaleiden järjestykseen on tullut muutoksia. Uudistuneessa tilintarkastuskertomuksessa tilinpäätöstä koskeva lausunto on ensimmäisenä ja toimintakertomuksesta lausutaan vasta kertomuksen lopussa kohdassa muu informaatio, koska toimintakertomus on poistettu varsinaisen tilintarkastuksen kohteista. (Neste, 2017) Liitteessä 2 on nähtävissä rinnakkain vanhan ja uudistuneen tilintarkastuskertomuksen rakenteet. Liitteen 2 avulla on helppo huomata, kuinka paljon lisää kappaleita uudistuneeseen kertomukseen on tullut ja kuinka kappaleiden järjestys on muuttunut.

Vuoden 2016 tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastuksen keskeisiä seikkoja oli raportoitu viisi kappaletta: Liikevaihdon tuloutusajankohta, vaihto-omaisuuden arvostus, tuloverot, järjestelmäympäristöt ja sisäiset kontrollit, riita-asiat ja mahdolliset oikeusprosessit. (Neste, 2017)

3.3 Tilintarkastuskertomuksen erot eri tilintarkastusyhteisöjen välillä

Vanhasta perusmuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta luopuminen on tehnyt tilintarkastuskertomuksista huomattavasti aiempaa yksilöllisempiä. Samalla tilintarkastusyhteisöille on annettu enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa tilintarkastuskertomuksen sisältöön ja ulkonäköön.

Suomen Tilintarkastajat ry on laatinut uudet tilintarkastuskertomusmallit, jotka ovat uudistuneen sääntelyn, tilintarkastuslain ja ISA-standardien vaatimusten mukaiset. (Suomen Tilintarkastajat, 2017a)

Patentti- ja rekisterihallituksen alainen tilintarkastusvalvonta on tehnyt yhteenvedon Helsingin Pörssissä listattujen yhtiöiden 15.12.2016 jälkeen päättyneiden tilikausien tilintarkastuskertomuksista. Tässä kappaleessa tutustutaan ensin raportin yleisiin tuloksiin, jonka jälkeen käydään läpi raportissa esiteltyjen eri yhtiöiden esimerkkivilintarkastuskertomusten mallikertomuksesta eroavat kohdat. Raportissa on selvitetty, millaisia tilintarkastuskertomusmalleja on käytetty ja millaisia asioita on raportoitu tilintarkastuksen kannalta keskeisinä seikkoina.

Raportissa on esitelty esimerkkivilintarkastuskertomukset niin sanottujen Big4-tilintarkastusyhteisöiden eli Deloitte & Touche Oy:n (Deloitte), Ernst & Young Oy:n (EY), KPMG Oy ab:n (KPMG) ja PricewaterhouseCoopers Oy:n (PwC) antamista tilintarkastuskertomuksista. Raportissa havaittiin, että eri yhtiöiden antamien tilintarkastuskertomusten välillä oli eroja, vaikka kaikki kertomukset pohjautuivatkin Suomen tilintarkastajat ry:n antamiin mallikertomuspohjiin. (PRH, 2017a, 10)

Aineisto koostui yhteensä 121 yhtiön tilintarkastuskertomuksesta (PRH, 2017a, 5) Tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja oli raportoitu yhteensä 40 erilaista. Yleisimmin raportoidut keskeiset seikat olivat "Liikevaihdon tuloutus" ja "Liikearvon (ja aineettomien hyödykkeiden) arvostus". Näistä liikevaihdon tuloutus oli mainittu merkittävänä seikkana 92 kertomuksessa eli hiukan yli 75% kaikista kertomuksista. Myös liikearvon ja aineettomien hyödykkeiden arvostus oli nostettu esiin useammassa kuin joka toisessa kertomuksessa, yhteensä 75 kertaa. (PRH, 2017a, 2)

Raportissa on tutkittu kuuden eri tilintarkastusyhteisön antamia tilintarkastuskertomuksia, joista kaikki pohjautuivat annettuun mallikertomukseen. Eroavaisuuksista keskeisimmät liittyivät olennaisuuteen, jonka raportointia ei

edellytetä erikseen. Olennaisuuden osalta yksi selittää sanallisesti olennaisuuden merkityksen, yksi raportoi olennaisuuden euromääräisenä ja neljä ei raportoi olennaisuutta ollenkaan. (PRH, 2017a, 9-10)

Raportin lopussa on esitetty esimerkkitilintarkastuskertomus neljän suurimman tilintarkastusyhteisön eli Deloitte, EY:n, KPMG: ja PwC:n antamista tilintarkastuskertomuksista. Kuudesta Helsingin Pörssissä listatuille yhtiöille tilintarkastuskertomuksia antaneista yrityksistä raportissa ei ole annettu esimerkkitilintarkastuskertomuksia Nexia Oy:n eikä Moore Stephens Rewinet oy ab:n antamista tilintarkastuskertomuksista. Tosin näistä kahdesta Nexia antoi ainoastaan yhden kertomuksen ja Moore Stephens Rewinet kaksi. Näistä neljästä esimerkkitilintarkastuskertomuksesta PwC:n antama kertomus eroaa eniten mallikertomuksesta. Suurin ero PwC:n kertomuksessa on kappale, joka on otsikoitu ”Tilintarkastuksen yleinen lähestymistapa”. Kappale koostuu kolmesta alakappaleesta, joista ensimmäinen on ”Olennaisuus” jossa kerrotaan tarkemmin olennaisuudelle määritettyjä raja-arvoja, olennaisuuden rahamääräinen suuruus, olennaisuuden määrittämisessä käytetty vertailukohde sekä perustelut vertailukohteen valinnalle ja toinen ”Konsernitilinpäätöksen laajuus”, jossa kerrotaan, kuinka laajasti konsernitilinpäätös on suoritettu. Näitä kappaleita ei ole mallikertomuksessa. Näiden kahden alakappaleen jälkeen kolmas alakappale on tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat, joissa kerrotaan mitkä ovat tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat ja miten ne on huomioitu tilintarkastuksessa. Lisäksi PwC:n antamassa kertomuksessa on muutama mallikertomuksesta eroava lisäotsikko, paikoitellen tekstit ovat eri järjestyksessä ja joissain kohdissa lauseita on muotoiltu hiukan mallikertomuksesta eroavalla tavalla. KPMG on toinen tilintarkastusyhteisö, jonka antamassa esimerkkitilintarkastuskertomuksessa on raportoitu olennaisuudesta. Kappale on hyvin vakioitu ja siinä kerrotaan, että tarkastukseen on vaikuttanut olennaisuus ja olennaisuus on määritelty ammattitaidolliseen harkintaan perustuen. Myöskään tätä kappaleita ei luonnollisesti ole mallikertomuksessa, sillä olennaisuudesta raportointi ei ole pakollista. Deloitte antama kertomus eroaa mallikertomuksesta siten, että Deloitte kertomuksesta puuttuu kappale, jossa mainitaan riski siitä, että johto sivuuttaa kontrollit. (PRH, 2017a, 11-27)

3.4 Aikaisempia aiheeseen liittyviä tutkimuksia

Koska kyseinen uudistus on niin uusi, ei aiheesta vielä ole tehty aiempaa tutkimusta Suomessa. Aiemmin vastaavanlaisia uudistuksia tilintarkastuskertomukseen on tehty muun muassa Iso-Britanniassa ja Ranskassa. Myös Yhdysvalloissa on valmisteltu vastaavaa uudistusta, joka saatiin valmiiksi kesällä 2017. KAM:ien sijaan PCAOB:n standardeissa raportoidaan tilintarkastuksen kriittisistä asioista, ”Critical Audit Matters, CAM”, jotka vastaavat ISA-standardien KAM:eja. Ensimmäiset uudistuneet tilintarkastuskertomukset annetaan Yhdysvalloissa 15.12.2017 tai myöhemmin päättyviltä tilikausilta, mutta CAM:t tulevat raportoitaviksi suurille yhtiöille 30.7.2019 ja myöhemmin päättyviltä tilikausilta ja 15.12.2020 ja myöhemmin päättyviltä tilikausilta kaikille muille yhtiöille, joiden tilintarkastus on tehtävä PCAOB:in standardien mukaan. (PCAOB, 2017)

Yhdysvalloissa uudistukseen suhtauduttiin epäileväisemmin kuin Euroopassa ja uudistuksen mahdollisia vaikutuksia tutkittiin ja arvioitiin runsaasti ennen uudistuksen julkaisua. Tässä kappaleessa tutustutaan tutkimuksiin, joissa on arvioitu uudistuksen mahdollisia vaikutuksia. Lisäksi tutustutaan tutkimuksiin vastaavanlaisten uudistusten havaituista seurauksista ja tutkimuksiin tilintarkastuksen keskeisten seikkojen (KAM) tuottamasta lisäinformaatiosta.

Ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa ei pääsääntöisesti ole keskitytty tutkimaan aihetta tilintarkastajien näkökulmasta kuten tässä tutkimuksessa, vaan uudistusta on lähestytty pääasiassa tilintarkastuskertomuksen käyttäjien kuten sijoittajien näkökulmasta.

3.4.1 Uudistuksen arvioidut vaikutukset Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa suhtautuminen uudistukseen valmisteluvaiheessa oli melko varautunutta. Delaurell ja Burbage (2014) epäilivät artikkelissaan uudistusten uhkaavan yritysten yksityisyyttä, kun tilintarkastaja joutuu raportoimaan yrityksen

asioista aiempaa laajemmin. Artikkelissa arvioitiin sekä IAASB:n että PCOAB:n valmistelemien uudistusten vaikutuksia. Artikkelin julkaisuhetkellä uudistukset olivat vielä valmisteluvaiheessa. Vaikka uudistusten välillä onkin joitain eroja, niin tavoite molemmissa oli sama: Taloudellisen tiedon läpinäkyvyyden lisääminen. (Delaurell & Burbage, 2014, 11).

Delaurell ja Burbage (2014) arvioivat ehdotettujen uudistusten lisäävän tilintarkastajan vastuuta huomattavasti, jonka seurauksena tilintarkastajalta vaaditaan aiempaa laajempia vastuuvakuutuksia ja vakuutusten laajentamisesta koituvat kustannukset jäisivät tilintarkastusyhtiöiden maksettavaksi. Samalla tilintarkastusmarkkinat jakautuvat entistä enemmän suurten yhtiöiden kesken ja pienet tilintarkastusyhtiöt tulisivat menettämään osuuksiaan markkinoilta. Lisäksi ongelmia aiheuttaa se, että tilintarkastaja, jonka tehtävä on toimia ulkopuolisen valvojan roolissa, tulee uudistuksen jälkeen osaksi yhtiön johdon sisäisiä keskusteluita. Näistä syistä uudistukseen tulisi suhtautua varauksella. (Delaurell & Burbage, 2014, 15)

Yhdysvalloissa suurimmat uudistukseen liittyvät epäilyt kohdistuivatkin juuri vaikutuksiin tilintarkastajan vastuuseen. Aihetta onkin tutkittu runsaasti. Gimbar, Hansen ja Ozlanski (2016) tutkivat millaisia vaikutuksia CAM:ien raportoimisella ja tilinpäätösstandardien täsmällisyydellä on tilintarkastajan vastuuseen. Brasel, Doxey, Grenier ja Reffett (2016) tutkivat miten CAM:ien raportoiminen vaikuttaa tilintarkastajan vastuun arviointiin. Sekä Gimbar et al. (2016) ja Brasel et al. (2016) testasivat tutkimuskysymyksiään asettamalla koehenkilöt valamiehen rooliin arvioimaan tilintarkastajan vastuuta tilinpäätöksessä olleesta virheestä, joka oli jäänyt huomaamatta tilintarkastuksessa. Näissä kahdessa tutkimuksessa päädyttiin lopulta hyvin erilaisiin tuloksiin. Kachelmeier, Schmidt ja Valentine (2017) tutkivat myös tilintarkastajan vastuun arviointia, mutta hiukan laajemmin pyrkimällä selvittämään asianajajien, talousanalyttikkojen ja MBA-opiskelijoiden näkemyksiä asiasta.

Brasel et al. (2016) havaitsivat tutkimuksessaan, että joissain tapauksessa CAM:ien raportoinnista seuraa, että tilintarkastajan toiminnan oikeellisuutta epäillään

vähemmän, kuin jos CAM:ejä ei raportoitaisi ollenkaan. Tähän kuitenkin vaikutti se, millainen virheellisyys oli kyseessä. Erityisen suuri vaikutus oli virheellisyyksissä, joiden havaitseminen olisi ollut vaikeaa ilman CAM:ien raportointia. Virheeseen liittymättömän CAM:in raportointi ei tutkimuksen mukaan lisännyt tai vähentänyt tilintarkastajan arviota tilintarkastajan vastuusta. Tutkimuksessa havaittiin myös, että minkä tahansa CAM:in raportointi suojaa tilintarkastajaa riita-asioissa, verrattuna siihen, että CAM:ejä ei ole raportoitu ollenkaan. Yhtenä tutkimuksessa esitettyä epäilynä tälle oli se, että oikeussuojan kannalta tilintarkastajille syntyisi kannuste laajentaa CAM:ien raportointia tarpeettomasti ja enemmän vakiomuotoisesti, jolloin uudistuksen toivotut vaikutukset vähenisivät. (Brasel et al. 2016, 1358)

Sen sijaan Gimbar et al. (2016) havaitsivat, että joissain tilanteissa CAM:ien raportointi voi lisätä epäilyksiä tilintarkastajan toiminnan oikeellisuudesta. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, miten tilintarkastajan vastuuta virheestä arvioidaan ja vaikuttaako CAM:ien raportointi tai virheeseen liittyvä tilinpäätösstandardi vastuun arviointiin. Arviona oli, että jos raportoitu CAM liittyy asiaan, jossa oli virhe, voidaan olettaa, että tilintarkastajan olisi tullut havaita tämä virhe. Toisaalta, jos tilintarkastaja on raportoinut jonkin toisen asian CAM:ina, mutta tämä asia ei liity virheeseen, niin arvioijat suhtautuvat epäilevästi tilintarkastuksen laatuun ja kyseenalaistavat tilintarkastajan toimintaa virheiden ehkäisemiseksi. Tutkimuksessa todettiin nämä arviot oikeiksi: Mitä enemmän tilintarkastaja on voinut vaikuttaa virheeseen, mitä helpommin havaittava virhe oli ja mitä huonompilaatuisena tilintarkastusta pidettiin, niin sitä todennäköisemmin tilintarkastajaa syytettiin virheestä. CAM:ien havaittiin siis vaikuttavan samalla tavalla, kuin epätasälliset tilinpäätösstandardit, joiden noudattamiseen liittyy tulkinnanvaraisuuksia, jolloin tilintarkastajan ammattitaito on keskeisessä osassa. (Gimbar et al. 2016, 1641)

Kahteen edellä mainittuun tutkimukseen verrattuna Kachelmeier et al. (2017) laajensivat näkökulmaa tilintarkastajan vastuun tarkastelussa. Tutkimuksen tavoitteena oli testata, miten CAM:ien raportointi vaikuttaa tilintarkastajan vastuuseen, kun tilinpäätöksestä havaitaan virhe sen jälkeen kun tilintarkastuskertomus on jo annettu. Toisin kuin kahdessa edellä mainitussa tutkimuksessa, tässä tutkimuksessa

pyrittiin selvittämään asianajajien, talousanalyttikkojen ja MBA-opiskelijoiden näkemyksiä aiheesta. Ennen tutkimusta oli epäselvää, miten CAM:ien raportoiminen vaikuttaa, tulisiko se lisäämään tai vähentämään tai olisiko sillä ylipäätään mitään vaikutusta siihen, miten tilintarkastajan vastuuta jälkikäteen paljastuneesta virheestä arvioidaan. Tutkimuksessa arveltiin, että tilintarkastajan vastuu lisääntyisi, jos tilintarkastuskertomuksen käyttäjät pitäisivät CAM:eja indikaattoreina mahdollisista riskeistä, jotka olivat tilintarkastajan tiedossa, mutta joihin tilintarkastaja ei puuttunut riittävästi. Kääntäen vastuu voisi vähentyä, jos CAM:t tulkittaisiin varoitustekstien kaltaisiksi osittaisiksi vastuuvapautuslausekkeiksi. (Kachelmeier et al. 2017, 1-2)

Tutkimuksessa havaittiin, että CAM:ien raportointi voi osittain suojata tilintarkastajaa syytöksiltä, jos jälkikäteen havaittu virhe on samalla alueella tilinpäätöstä kuin raportoitu CAM. Tähän syynä on se, että CAM:t tulkitaan vastuuvapautuslausekkeen kaltaiseksi eli tilintarkastaja kertoo kyseisten asioiden olevan luonnostaan hankalia tarkastaa, joten lukijan tulisi suhtautua niihin varauksella. (Kachelmeier et al. 2017,31)

3.4.2 Iso-Britanniassa tehdyn uudistuksen havaitut vaikutukset tilintarkastukseen

Benita Gullkvist kirjoitti Balanssi-lehden numerossa 4/2016 kokemuksista uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta Iso-Britanniassa ja Alankomaissa. Gullkvist kirjoittaa artikkelissaan hollantilaisen Big4-tilintarkastusyhteisön partnerin havaitsemista käytännön vaikutuksista. Tällaisia vaikutuksia olivat muun muassa lisääntynyt tarve kirjallisen viestinnän taidoille, tilintarkastuksen suunnittelun muutokset, tilintarkastuskertomusten yksilöllistyminen ja muutokset tilintarkastuskertomuksen lukijakuntaan. (Gullkvist, 2016)

Tutkimustulosten osalta Gullkvist käytti artikkelissaan lähteenä muun muassa tutkimusta ”Consequences of changing the auditor’s report: Early evidence from the U.K”, jonka ovat julkaisseet Gutierrez, Minuti-Meza, Tatum ja Vulcheva maaliskuussa 2015. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää uudistuksen vaikutuksia tilintarkastuksen hintaan, tilintarkastuksen laatuun ja sijoittajien reaktioihin uudistuneesta

tilintarkastuskertomuksesta ensimmäisen uudistuksen jälkeisen vuoden perusteella. (Gutierrez et al. 2015, 1)

Iso-Britanniassa Lontoon pörssissä listattujen suurimpien yritysten tuli julkaista uudistunut tilintarkastuskertomus 1.10.2012 tai myöhemmin alkaneilta tilikausilta. Uudistuneessa tilintarkastuskertomuksessa oli raportoitava keskeisimmät riskit tiedoista joihin voi liittyä virheitä, kuvailla miten olennaisuutta on sovellettu tarkastuksessa ja selittää tarkastuksen laajuus. Käytännössä keskeisimmät riskit tietojen virheellisyydestä vastaavat tilintarkastuksen keskeisiä seikkoja, joiden raportoimisesta on määrätty ISA 701-standardissa. (Gutierrez et al. 2015, 2-3)

Tutkimuksessa havaittiin tilintarkastuspalkkioiden nousseen keskimäärin 5%. Sen sijaan tilintarkastuksen laatuun tai sijoittajien reaktioihin uudistuksella ei ollut vaikutusta. Tutkimuksessa havaittiin tilintarkastuskertomuksen pituuden ja raportoitujen riskien lukumäärän vaikuttavan positiivisesti tilintarkastuspalkkioihin, jonka perusteella voidaan olettaa, että tilintarkastuksen sisällön ja tilintarkastajan riskin ja työmäärän välillä on yhteys. (Gutierrez et al. 2015, 37)

Samat tutkijat ovat jatkaneet tätä tutkimusta edelleen lokakuussa 2017 julkaistussa tutkimuksessa ”Consequences of adopting an expanded auditor’s report in the United Kingdom”. (Gutierrez et al. 2017) Tutkimuksessa pyrittiin edelleen selvittämään, onko tilintarkastuskertomuksen uudistaminen lisännyt tilintarkastuskertomuksen käyttäjien tilintarkastuskertomuksesta saatua hyötyä. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, onko uudistuksella ollut välillisiä vaikutuksia tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessa ei kuitenkaan havaittu uudistuksen aiheuttaneen käytännössä minkäänlaisia merkittäviä muutoksia. Toisin kuin aiemmassa tutkimuksessa, niin tässä tutkimuksessa edes tilintarkastuspalkkioiden suuruudessa ei huomattu juurikaan uudistuksesta johtuneita vaikutuksia. (Gutierrez et al. 2017, 36)

Lennox, Schmidt ja Thompson (2017) tutkivat miten markkinat reagoivat, kun Iso-Britanniassa tilintarkastuskertomukseen lisättiin KAM:ejä vastaavaa raportointia. Lennox et al. (2017) tutkivat onko uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta ollut

hyötyä sijoittajille tutkimalla, miten osakemarkkinat reagoivat uudistukseen sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Lyhyen aikavälin tutkimuksessa tutkittiin 488 Lontoon pörssissä listattua yhtiötä kolmen päivän aikaikkunoissa uudistuneiden tilintarkastuskertomusten antamisen ympärillä. Oletuksena oli, että markkinat reagoivat negatiivisesti, kun tilintarkastuskertomuksessa raportoidaan useampia riskejä. Tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty minkäänlaisia vaikutuksia lyhyellä aikavälillä. Tälle löydettiin tutkimuksessa kaksi selitystä. Raportoidut riskit eivät joko liittyneet relevantisti tarkastettuun tilinpäätökseen tai jos raportoidut riskit olivat relevantteja, niin ne ovat mahdollisesti olleet jo sijoittajien tiedossa ennen tilintarkastuskertomuksen julkaisua. Pitkän aikavälin vaikutusten arviointiin käytettiin erilaisia osakkeen arvonmäärityskertoimia. Myöskään pitkäaikavälinen vaikutusten perusteella laajemmalla tilintarkastuskertomuksella ei ole kasvavia vaikutuksia. (Lennox et al. 2016, 2-4)

Myös Reid, Carcello, Li ja Neal (2016) tutkivat uudistuneen tilintarkastusraportoinnin vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ja kustannuksiin Iso-Britanniassa. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, onko uudistuksella ollut vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun, onko uudistus vaikuttanut tilintarkastuksen laatuun ja onko uudistus lisännyt tilintarkastusviivettä. (Reid et al. 2016, 2-3)

Tutkimuksen tuloksena havaittiin, että uudistus on parantanut tilintarkastuksen laatua. Tilintarkastuskustannuksissa havaittiin myös pientä nousua, mutta tämä nousu ei ollut seurausta uudistuksesta, vaan tilintarkastuspalkkioiden havaittiin nousevan vuosittain. Myöskään tilintarkastusviiveessä ei huomattu muutoksia. Koska tilintarkastuksen laatu parani, mutta vastaavasti tilintarkastuskustannukset eivät nousseet, voidaan tästä päätellä, että parantunut laatu on mahdollisesti seurausta tilintarkastajan ja tarkastusvaliokunnan lisääntyneestä vuorovaikutuksesta yrityksen johdon kanssa, ei lisääntyneestä työmäärästä tilintarkastusta suorittaessa. Toisaalta tutkimuksen perusteella ei voida tehdä kovinkaan suuria johtopäätöksiä kustannusten suhteen, sillä osa kustannuksista on voinut koitua esimerkiksi tilintarkastusyhtiöiden maksettavaksi. Toiseksi tutkimuksessa on tutkittu ainoastaan vuotta, jolloin uusi sääntely implementoitiin käyttöön Iso-Britanniassa, joten ei ole varmuutta, miten vaikutukset

ovat muuttuneet vuosien saatossa. Lisäksi koska samaan aikaan tehtiin runsaasti muitakin muutoksia, niin kaikkien tilintarkastuskertomuksen muutoksesta riippumattomien muuttujien vaikutusta ei voitu poistaa ihan täysin. (Reid et al. 2016, 34-35)

3.4.3 Ranskassa tehdyn uudistuksen havaitut vaikutukset

Ranskassa tilintarkastuskertomukseen lisättiin jo vuonna 2003 osio arvioinnin perusteluista, (Justification of assessments, JOA), joiden on tarkoitus antaa kertomuksen lukijalle parempi käsitys perusteluista ja syistä tilintarkastajan lausunnon taustalla. (Bédard, Gonthier-Besacier ja Schatt,2014,3)

Bédard et al. (2014) arvioivat, että nämä JOA:t vastasivat silloin ehdotettuja tilintarkastuskertomukseen myöhemmin lisättäviä KAM:eja. Bédard et al. (2014) tutkivat millaisia kustannuksia ja hyötyjä nämä JOA:t aiheuttivat ranskassa. Tutkimuksessa selvitettiin reagoivatko markkinat, kun julkaistiin että JOA:t otetaan käyttöön. Lisäksi tutkittiin, vaikuttiko uudistus tilintarkastukseen arvioimalla tilintarkastuksen kustannuksia, laatua ja tehokkuutta. Tutkimuksen perusteella uudistuksesta ei aiheutunut käytännössä ollenkaan havaittavia muutoksia. JOA:t eivät aiheuttaneet reaktioita markkinoilla, eikä myöskään tilintarkastuskustannuksissa tai tilintarkastuksen laadussa ollut muutoksia. Ainoa muutos havaittiin tilintarkastuksen tehokkuudessa. Tutkimuksessa huomattiin, että mitä useampi JOA raportoitiin, niin sitä suurempi oli tilintarkastuksen viive eli kulunut aika tilinpäätöspäivästä tilintarkastuskertomuksen julkaisuun. Tutkimuksen perusteella laajempi raportointi ei siis vaikuta tilintarkastukseen ja lisäinformaatiosta huolimatta tilintarkastuskertomuksen rooli on symbolinen. (Bédard et al. 2014, 4)

Tutkimuksen tuloksista ei voida tehdä kovinkaan luotettavia johtopäätöksiä KAM:ien raportoinnin seurauksista, sillä tutkimusmenetelmissä oli omat rajoitteensa ja toisekseen Ranska on poikkeuksellinen ympäristö tilintarkastukselle. (Bédard et al. 2014, 17) Kustannusten osalta tuloksista on huomioitava, että tutkimuksessa ei

verrattu muutosta edeltäneitä kustannuksia muutoksen jälkeisiin kustannuksiin, vaan selvitettiin vaikuttaako raportoitavien asioiden määrä kustannuksiin (Bédard et al. 2014, 16).

3.4.4 Uudistusten arvioidut vaikutukset tilintarkastuskertomuksen informatiivisuuteen

Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen informaatiota lisääviä vaikutuksia on tutkittu myös useissa muissa tutkimuksissa ja useasta näkökulmasta. Sirois, Bédard ja Bera (2017) tutkivat miten tilintarkastuskertomuksen lukijat kiinnittävät huomiota raportoituihin tilintarkastuksen keskeisiin seikkoihin. Köhler, Ratzinger-Sakel ja Theis (2016) tutkivat tuottaako tilintarkastuksen keskeisten seikkojen raportoiminen sijoittajille hyödyllistä informaatiota. Christensen, Glover ja Wolfe (2014) tutkivat, vaikuttaako tilintarkastuskertomuksen CAM-osio ei-ammattimaisten sijoittajien sijoituspäätöksiin.

Sirois et al. (2017) tutkivat tutkimuksessaan katsetta seuraavan teknologian avulla, miten tilintarkastuskertomuksessa raportoidut tilintarkastuksen keskeiset seikat ja niiden lukumäärä vaikuttavat siihen, mihin tilintarkastuskertomuksen lukijat kiinnittävät huomiota tilinpäätöstiedoissa tilintarkastuskertomuksen lukemisen jälkeen. Tutkimuksessa havaittiin selvästi, että koehenkilöt kiinnittivät merkittävästi enemmän huomiota niihin tietoihin, jotka liittyivät raportoituihin tilintarkastuksen keskeisiin seikkoihin. Tutkimuksessa havaittiin, että keskittyminen keskeisiin seikkoihin liittyviin tietoihin vähensi muihin tietoihin keskittymiseen käytettyä aikaa. (Sirois et al. 2017, 2, 30)

Köhler et al. (2016) selvittivät, miten ammattisijoittajat ja ei-ammattimaiset sijoittajat suhtautuvat, kun liikearvon arvonalentuminen raportoidaan tilintarkastuksen keskeisenä seikkana. Tutkimuksessa selvitettiin vaikuttaako KAM-osion lisääminen vanhan malliseen tilintarkastuskertomukseen verrattuna siihen, miten sijoittajat arvioivat yrityksen taloudellista tilannetta ja sijoittajien luottamukseen tekemästään arviosta. Tutkimuksessa vertailtiin eroja negatiivisen ja positiivisen KAM:n välillä. Negatiivisella KAM:illa tarkoitetaan sitä, että pienetkin muutokset keskeisissä

oletuksissa johtavat liikearvon alentumiseen ja positiivisella KAM:illa sitä, että ainoastaan suuret muutokset keskeisissä oletuksissa johtavat liikearvon alentumiseen. (Köhler et al. 2016, 4-6)

Tutkimuksen perusteella ammattimaiset sijoittajat arvioivat yrityksen taloudellisen tilanteen huomattavasti paremmaksi silloin kun tilintarkastuskertomuksessa on negatiivinen KAM verrattuna tilanteeseen, jossa tilintarkastuskertomuksessa on positiivinen KAM. Joka tapauksessa ammattimaiset sijoittajat pitävät kriittisen yrityskohtaisen informaation raportointia hyödyllisenä, joten ei ole pelkoa että KAM:ien raportointi johtaisi negatiivisiin vaikutuksiin. Sen sijaan ei-ammattimaisiin sijoittajiin KAM:ien raportoinnilla ei ollut vaikutusta, koska heidän on vaikea ymmärtää KAM:eissa raportoitua informaatiota. (Köhler et al. 2016, 35)

Christensen et al. (2014) tutkivat miten ei-ammattimaiset sijoittajat reagoivat, kun tilintarkastuskertomus sisältää käyvän arvon määrittelyyn keskittyvän CAM-osion. Tutkimuksessa selvitettiin, eroaako sijoittajien sijoituspäätös silloin, kun he saavat käyttöönsä CAM-osion sisältävän tilintarkastuskertomuksen, vanhan mallisen tilintarkastuskertomuksen tai jos he saavat johdon antaman raportin vastaavista tiedoista, kuin CAM-osiossa raportoitaisiin.

Tutkimuksen tulosten perusteella CAM:ien raportointi tilintarkastuskertomuksessa vaikuttaa sijoituspäätöksiin. Tutkimuksessa havaittiin, että ne sijoittajat, jotka saivat tilintarkastuskertomuksen, jonka CAM-osiossa mainittiin yhtiön käyvän arvon erien olevan epävarmasti arvostettuja, lopettivat yhtiöön sijoittamisen todennäköisemmin kuin muut sijoittajat. Toisaalta sijoittajat eivät reagoineet CAM:iin, jos sen jälkeen oli kappale jossa tilintarkastaja kertoo miten kyseinen CAM on huomioitu tarkastuksessa. (Christensen et al. 2014, 86)

4. Uudistuksen vaikutukset käytännössä

Tässä kappaleessa tutustutaan uudistuksen vaikutuksiin käytännössä. Kappaleessa perehdytään ”Profiitti-talous ja tilintarkastus” lehden numerossa 1/2017 julkaistuun Tarja Sviilin kirjoittamaan artikkeliin, jossa oli haastateltu sidosryhmien edustajia ja tilintarkastajaa.

4.1 Kokemuksia uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta

Yritysten johdon lisäksi suurimpia hyötyjiä uudistuneen tilintarkastuskertomuksen tarjoamasta lisäinformaatiosta ovat sijoittajat. Vanha tilintarkastuskertomus ei tarjonnut sijoittajille käytännössä mitään tarkempaa tietoa tilintarkastuksen toteuttamisesta, vaan siinä ainoastaan raportoitiin ainoastaan lakisäätteiset tiedot tilintarkastuksesta ja todettiin, että tilintarkastus on suoritettu. Myös yritysten toimintaa valvovat sidosryhmät ovat hyötäneet uudistuksesta.

Suomen tilintarkastajat ry:n julkaisemassa ”Profiitti- Talous & Tilintarkastus” lehden numerossa 1/2017 julkaistussa Tarja Sviilin artikkelissa ”Tilausta uudelle tilintarkastuskertomukselle” on haastateltu kahden eri sidosryhmän edustajia ja yhtä tilintarkastajaa uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen liittyen. Ensimmäisenä oli haastateltu sijoittajanäkökulman edustajaa, sijoitusyhtiö Taaleri Oyj:n osakesijoitusjohtaja Mika Heikkilää. Toisena oli haastateltu yritysvalvojan näkökulman edustajaa, Finanssivalvonnan IFRS-valvonnan toimistopäällikkö Tiina Visakorpea. Kolmantena artikkelissa oli haastateltu Deloitte Corporate Audit Service Line-yksikön vastaavaa KHT Marika Nevalaista. (Sviili, 2017)

4.2 Kokemuksia sijoittajan näkökulmasta

Mika Heikkilä (2017) pitää uudistusta onnistuneena: *”Uudet kertomukset ovat aiempaa informatiivisempia. Tilintarkastajan raportoinnissa on tultu ulos kuoresta ja*

määrämuotoisen tilintarkastuskertomuksen asemesta on pyritty kiinnittämään huomiota muihinkin kuin muotoseikkoihin.”

Heikkilän mukaan sijoittajille kaikki lisätiedot yrityksestä vahvistavat luottamusta yritykseen, varsinkin tilintarkastajan antama tieto, sillä tilintarkastaja on yrityksen ulkopuolinen henkilö, joka antaa oman puolueettoman näkemyksensä.

Vanhaan tilintarkastuskertomukseen verrattuna uudistunut tilintarkastuskertomus antaa aiempaa enemmän tietoa tilintarkastuksesta. Heikkilä arvioikin, että eniten uudistuksesta hyötyvät sijoittajat, jotka eivät osallistu yhtiökokouksiin: *”Tälle sijoittajaryhmälle avautuu uusi maailma, kun tilintarkastuskertomuksessa on nostettu esiin asioita, jotka ovat vaatineet tilintarkastajalta eniten huomiota. Ja tilintarkastajan tekemä jälkikäteinen arvio menneestä tilikaudesta antaa sijoittajalle varmuuden siitä, että yhtiön taloudessa ja hallinnossa asiat on tehty oikein.”* (Heikkilä,2017)

Myös yhtiöiden johdolle on hyötyä, sillä uudistuneessa tilintarkastuskertomuksessa mainittavat tilintarkastuksen kannalta merkittävät seikat *”Laittavat ylimmän johdon miettimään asioita syvällisemmin.”* (Heikkilä,2017)

4.3 Kokemuksia valvojan näkökulmasta

Toisessa artikkelissa haastateltiin Finanssivalvonnan IFRS-valvonnan toimistopäällikkö Tiina Visakorpea. Finanssivalvonta on valvontaviranomainen, joka valvoo mm. pankkeja, rahoitusyhtiöitä, vakuutus- ja eläkeyhtiöitä, sijoituspalvelu- ja rahastoyhtiöitä ja pörssiä. (Finanssivalvonta, 2017)

Tilintarkastuslain uudistus vaikuttaa siis myös Finanssivalvonnan toimintaan, sillä yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön määritelmät täyttävien yhtiöiden valvonta kuuluu Finanssivalvonnalle lukuun ottamatta listattuja yhtiöitä. Listatuista yhtiöistä pankkien ja vakuutusyhtiöiden valvonta kuuluu myös Finanssivalvonnalle.

Uudistuksesta on ollut positiivisia vaikutuksia myös Finanssivalvonnalle, jossa on tutustuttu erityisen tarkasti pankkivalvonnan alaisten listattujen pankkien uusiin tilintarkastuskertomuksiin. Tiina Visakorven (2017) mukaan *”Uudistus ylitti odotuksemme, koska tilintarkastajien kertomuksissa esiin nostamat seikat, KAM:t, ovat olleet myös valvojan kannalta hyödyllisiä.”*

Myös Visakorpi nosti esiin sijoittajien uudistuksesta saamia hyötyjä: *”Vanha vakimuotoinen tilintarkastuskertomus nähtiin kumileimasimena, minkä vuoksi sen tuomaa lisäarvoa ja jopa tilintarkastuksen hyödyllisyyttä kyseenalaistettiin. Uudet kertomukset osoittavat, että uudistus on kannattanut tehdä. Sijoittajat ovat saaneet kertomuksista lisää tietoa yhtiöiden tilintarkastuksen sisällöstä sekä siitä, mihin asioihin tilintarkastaja on erityisesti tilinpäätöksissä kiinnittänyt huomiota.”* (Visakorpi,2017)

Finanssivalvonnan näkökulmasta uudistunut tilintarkastuskertomus asettaa myös lisävaatimuksia tilinpäätösten laatimiselle, sillä tilintarkastuksen kannalta merkittävien seikkojen on tarkoitus kertoa tilintarkastuksesta, eikä täydentää tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa annettua informaatiota yrityksestä itsestään. Tämä on huomioitu myös Finanssivalvonnan IFRS-valvonnassa: *”Yhtiöiden toivottiin arvioivan uudelleen, antavatko tilinpäätöksen liitetiedot riittävästi tietoa seikoista, jotka tilintarkastaja on nostamassa KAM:eiksi.”* (Visakorpi,2017)

Visakorven mukaan kertomukset ja niissä esitetyt KAM:t helpottavat valvojan työtä esimerkiksi auttamalla valvonnan suuntaamisessa ja valvonnan kohteeksi päätyvien yhtiöiden valinnassa. Uudistunut kertomus mahdollistaa myös ennakoimisen toiminnan jatkuvuutta koskevilla ongelmatilanteilla: *”Tilintarkastajan ottaessa asian esiin KAM:eissa saa sen käsittely enemmän painoarvoa tilintarkastajan ja johdon välisissä keskusteluissa. Finanssivalvonnassa uskotaan uusimuotoisen tilintarkastuskertomuksen parantavan entisestään yhtiöiden, tilintarkastajien ja valvojen välistä vuoropuhelua näissä tilanteissa.”*(Visakorpi,2017)

Finanssivalvonnan näkökulmasta tilintarkastuskertomuksessa on edelleen varaa kehittämiseen, muun muassa olennaisuuden määrittelyn osalta: *”Näkisimme mielellämme, että tilintarkastuskertomuksissa käsiteltäisiin olennaisuutta kuten esimerkiksi Isossa-Britanniassa. Olennaisuuden nostaminen kertomuksiin lisäisi ymmärrystä tästä vaikeasti hahmotettavasta asiasta. Positiivista onkin ollut huomata, että myös Suomessa joissakin listayhtiöiden kertomuksissa on kerrottu tilintarkastajan määrittämästä olennaisuudesta.”*(Visakorpi,2017)

Olennaisuuteen liittyvien seikkojen avaaminen olisi Visakorven mielestä hyödyllistä: *”Tämä olisi konkreettinen keino välittää tilinpäätöksen lukijalle tietoa siitä, että tilintarkastus ei ole 100 prosenttista tietojen varmentamista eikä se täytä kaikkien tilinpäätöksen käyttäjien erilaisia tarpeita ja toiveita.”* (Visakorpi,2017)

4.4 Kokemuksia tilintarkastajan näkökulmasta

Tilintarkastajan näkökulman mukaan tuomiseksi oli haastateltu Deloittella työskentelevää KHT Marika Nevalaista. Nevalaisen mukaan uudistus edellytti perehtymistä sekä tilintarkastajilta että myös asiakkailta. Nevalaisen mukaan asiakkaiden huolellinen perehdyttäminen oli tärkeää, jotta yllätyksiä tulisi mahdollisimman vähän. Deloittella perehtyminen alkoi globaalin ketjun järjestämissä tilaisuuksissa. *” Iso-Britannian ja Etelä-Afrikan kokemusten perusteella saimme hyvät eväät viestintäprosessin toteuttamiseksi siten, että KAM:t mielletään ja ymmärretään raportointiasiaksi-Normaaliksi osaksi tilintarkastusta-eri sidosryhmien keskuudessa.”* (Nevalainen,2017)

Nevalainen on huomannut asiakkaiden ottaneen uudistuksen vastaan myönteisesti ja suurella kiinnostuksella.

Tilintarkastajien kannalta perehdytystä seuraava askel oli KAM:ien työstäminen kommentoitavaksi. Ennen kommentoitavaksi lähetettyjen kertomusluonnosten valmistumista tilintarkastajat tekivät suuren määrän kirjoitusharjoituksia. Ketju oli

ohjeistanut varaamaan kertomusten valmisteluun reilusti aikaa juuri KAM-tekstiosioden laatimista ja kommentointia varten. Nevalaisen mukaan kommentointiin oli kuitenkin varattu jopa liikaa aikaa: ” *Asiakkaamme kokivat kertomusluonnoksiin kirjatut KAM:t tässä vaiheessa jo itsestään selvinä asioina eikä kommentointikiirroksilla ilmennyt tarvetta muutoksiin.*” (Nevalainen,2017)

Nevalaisen mukaan uudistunut tilintarkastuskertomus teki tilintarkastajan työstä aiempaa näkyvämpää osakkeenomistajille. Nevalainen haluaisi asiakkaiden esittävän tilinpäätöksellä yhtenäistä tarinaa: ”*Tilintarkastuskertomus jatkaa siitä, mihin tilinpäätös loppuu. Viime kevään kokemusten valossa tärkeintä on asiakkaiden oivallus siitä, että tilintarkastuskertomuksen KAM:t ovat tilinpäätöksen luonteva jatkumo. Niistä syntyy yhdessä luonteva tarina.*” (Nevalainen, 2017)

5. Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli perehtyä listayhtiöiden uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen ja sen mahdollisiin vaikutuksiin tilintarkastukseen ja tilintarkastajaan. Tavoitteena oli selvittää, onko tilintarkastuksen suorittaminen muuttunut uudistuksen seurauksena, onko se lisännyt tilintarkastajan työmäärää ja onko se vaikuttanut tilintarkastajan osaamisvaatimuksiin. Lisäksi tavoitteena oli selvittää, miten uudistus on otettu vastaan.

Tutkimuksen tavoitteisiin pyrittiin vastaamaan viiden tutkimuskysymyksen avulla, joista päätutkimuskysymys oli:

Vaikuttaako uudistunut tilintarkastuskertomus tilintarkastukseen?

Alatutkimuskysymyksiä oli neljä kappaletta ja ne olivat: *Onko tilintarkastuksen toteuttaminen muuttunut uudistuksen seurauksena, onko uudistus lisännyt tilintarkastajan työmäärää tilintarkastusta suorittaessa, edellyttääkö uudistus tilintarkastajalta uudenlaista osaamista aiempaan verrattuna ja millaisia hyötyjä tai haittoja uudistuksesta on seurannut?*

Teoriaosiossa pyrittiin selvittämään mistä syystä tilintarkastuskertomus on muuttunut, mitä sääntelyn muutosten taustalla on ja millaisia muutoksia tilintarkastuskertomukseen on kohdistunut. Tämän jälkeen teoriaosiossa pyrittiin löytämään aiempien tutkimusten avulla vastauksia tutkimuskysymyksiin. Empiriaosiossa tavoite oli selvittää, miten uudistus on vaikuttanut käytännössä.

5.1 Tutkimuksen tulokset

Tilintarkastuslain muutokset ovat seurausta EU:n tilintarkastusdirektiivin ja tilintarkastusasetuksen muutoksista. Tilintarkastuslakiin tehtiin muutoksia muun muassa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen, tilintarkastuksen kohteeseen, tilintarkastuskertomukseen ja tilintarkastajille määrättäviin seuraamuksiin. Tilintarkastuslain mahdollisista vaikutuksista suurimmaksi arvioitiin tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille koitua kasvanut hallinnollinen

vastuu. Lisäksi muiden kuin tilintarkastuspalveluiden rajoittaminen voi vaikuttaa tilintarkastusyhteisöjen tuloihin negatiivisesti.

Suomessa uudistuneen tilintarkastuskertomuksen taustalla ovat tilintarkastuslain lisäksi muutokset EU:n tilintarkastusasetuksessa, tilintarkastuslaissa ja kansainvälisissä tilintarkastusstandardeissa. Uudistuksen jälkeen tilintarkastuskertomus on jaettu kahteen osaan: Tilinpäätöksen tilintarkastukseen ja muuhun raportointiin. Näistä kahdesta ensimmäisenä on tilinpäätöksen tilintarkastus, jossa annetaan lausunto tilintarkastuksesta. Muu raportointi osiossa annetaan tilintarkastuslain edellyttämät lausunnot toimintakertomuksesta ja mahdolliset muut lausunnot, kuten esimerkiksi voitonjakoa koskeva lausunto. Listayhtiöiden tilintarkastuskertomukseen suurin muutos on ISA 701-standardissa säännelty velvollisuus raportoida tilintarkastuksen keskeisistä seikoista, joiden on tarkoitus kertoa lukijalle, mitkä olivat ne seikat tilintarkastuksessa, joihin tilintarkastaja on kiinnittänyt eniten huomiota ja millä tavalla nämä seikat on tarkastuksessa huomioitu.

Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen seurauksena eri tilintarkastusyhteisöjen antaminen tilintarkastuskertomusten välillä on havaittavissa eroja. Esimerkiksi Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomusten perusteella voidaan havaita selviä eroja eri tilintarkastusyhteisöjen antamien kertomusten välillä. Esimerkiksi olennaisuus, josta raportointi on vapaaehtoista, oli yksi tällainen asia, jonka raportoinnissa oli huomattavia eroja eri yhteisöjen välillä. Esimerkiksi PwC raportoi olennaisuuden rahamääräiset rajat ja vertailukohteen jota on käytetty olennaisuuden määrittelyssä, kun taas KPMG kertoo olennaisuuden määrittelystä sanallisesti ja muut eivät määrittele olennaisuutta ollenkaan kertomuksissaan.

Aiempien tutkimusten perusteella ei voida tehdä kovinkaan kattavia johtopäätöksiä, sillä aihetta ei ole aiemmin tutkittu Suomessa. Myöskään ulkomailla ei ole vielä tutkittu, miten uudistuneet ISA-standardit, jotka ovat siis käytössä myös Suomessa, ovat käytännössä vaikuttaneet. Osassa tutkimuksia on arvioitu PCAOB:n Yhdysvalloissa valmisteleman vastaavan uudistuksen mahdollisia vaikutuksia. Loput työssä käytetyt

aiemmat tutkimukset perustuvat ISA-standardien mukaisia muutoksia vastaaviin muutoksiin kansallisissa sääntelyissä ja niiden vaikutuksiin.

Aiemmissä tutkimuksissa on tutkittu uudistuneen tilintarkastusraportoinnin vaikutuksia tilintarkastajan oikeudelliseen vastuuseen, markkinoiden reaktioihin ja sijoituspäätöksiin, tilintarkastuksen laatuun, tilintarkastuksen hintaan ja tilintarkastuksen viiveeseen ja siihen, miten informatiivisena uutta tilintarkastuskertomusta pidetään.

Yhdysvalloissa suhtautuminen laajempaan tilintarkastusraportointiin oli huomattavasti epäileväisempää kuin Euroopassa. Suurimpana uhkana koettiin tilintarkastajan oikeudellisen vastuun laajeneminen tilanteissa, joissa tilinpäätöksestä löytyy virhe tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen. Tutkimuksissa tähän ei kuitenkaan ole löytynyt yksiselitteistä vastausta, vaan tutkimusten mukaan laajempi tilintarkastuskertomus voi joko kasvattaa tai vähentää tilintarkastajan oikeudellista vastuuta.

Markkinoiden ja sijoittajien reaktioita on tutkittu maissa, joissa kansallisen sääntelyn avulla on otettu käyttöön uudistunut tilintarkastuskertomus, joka on ollut sisällöltään vastaava kuin uusi ISA-standardien mukainen tilintarkastuskertomus. Näissä tutkimuksissa ei havaittu vaikutuksia markkinoiden reaktioissa uudistusten jälkeen. Myös vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, -hintaan ja -viiveeseen saatiin myös ristiriitaisia tuloksia eri tutkimusten välillä. Ainoastaan yhdessä tutkimuksessa havaittiin uudistuksen parantaneen tilintarkastuksen laatua. Myös tilintarkastusviiveen kasvua havaittiin ainoastaan yhdessä tutkimuksessa. Vaikutuksia tilintarkastuksen hintaan ei havaittu yhdessäkään tutkimuksessa.

Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta tutkineissa tutkimuksissa havaittiin muun muassa, että tilinpäätöksen lukija kiinnittää tilinpäätöstä lukiessaan eniten huomiota asioihin, jotka on raportoitu tilintarkastuksen keskeisinä seikkoina.

Keskeisten seikkojen raportoinnilla havaittiin myös olevan vaikutuksia sijoittajien sijoituspäätöksiin ja siihen millaiseksi sijoittajat arvioivat yrityksen taloudellisen tilanteen.

Aikaisempien tutkimusten perusteella uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia on yliarvioitu, mutta todellisuudessa ne ovat huomattavasti pienempiä, kuin ennen tutkimuksia on arveltu. Aikaisempien tutkimusten perusteella on vielä mahdotonta vastata, onko laajemmalla tilintarkastuskertomuksella odotettuja vaikutuksia, eli lisääkö se tilintarkastuskertomuksen merkitystä ja tuottaa lisää tietoa tilintarkastuskertomuksen lukijoille.

Teorian perusteella vastaus päätutkimuskysymykseen on, että uudistunut tilintarkastuskertomus vaikuttaa tilintarkastukseen, mutta hyvin vähän. Teorian pohjalta vastauksina alatutkimuskysymyksiin uudistunut tilintarkastuskertomus on muuttanut tilintarkastusta mahdollisesti lisäämällä tilintarkastajan ja yrityksen johdon välistä kommunikaatiota. Tilintarkastajan työmäärään ei aikaisemman tutkimuksen perusteella ollut vaikutuksia. Aikaisemman tutkimuksen perusteella suhtautuminen uudistukseen on ainakin sijoittajanäkökulmasta ollut positiivista. Myös tilintarkastajan näkökulmasta uudistuksella voi olla positiivisia vaikutuksia ainakin niiden tutkimusten perusteella, joiden mukaan laajempi tilintarkastuskertomus vähentää tilintarkastajan oikeudellista vastuuta, jos tilintarkastuksen jälkeen löytyy virhe tilinpäätöksestä. Tilintarkastajan osaamisvaatimuksiin ei teorian perusteella löytynyt vastausta.

Suomessa sidosryhmät ovat suhtautuneet uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen positiivisesti. Sekä sijoittaja- että valvoja näkökulmasta uudistusta pidettiin positiivisena. Molempien näkökulmasta uudistunut tilintarkastuskertomus on tärkeää lisäinformaatiota ja lisää tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä. Samaa mieltä oli myös Deloittella työskentelevä KHT Marika Nevalainen. Nevalaisen mukaan asiakkaat ovat ottaneet uudistuksen vastaan positiivisesti, vaikka uudistus edellyttikin perehtymistä niin asiakkailta kuin myös tilintarkastajilta. Nevalaisen haastattelun perusteella uudistuksen vaikutuksena tilintarkastajat joutuivatkin harjoittelemaan, kuinka

raportoida keskeisiä seikkoja ja varaamaan aikaa keskeisten seikkojen kommentoinnille. Tosin tämä kommentointiin varattu aika osoittautui liioitelluksi.

Haastateltavien etsimisen yhteydessä oli havaittavissa, että mahdollisia vaikutuksia varsinaiseen tilintarkastukseen ei välttämättä ole havaittavissa käytännössä ollenkaan. Tämä havainto tukee teorian perusteella tehtyä havaintoa, että jos vaikutuksia on, niin ne ovat todella pieniä.

5.2 Tutkimuksen rajoitteet

Listayhtiöiden uudistunut tilintarkastuskertomus oli monella tapaa haastava tutkimusaihe, sillä koska asia on niin uusi, niin aiempia aiheeseen liittyviä tutkimuksia on toistaiseksi vielä hyvin vähän. Myös aiheen laajuus tarkentui vasta tutkimusprosessin aikana, joten lähtötietoni aiheesta olivatkin huomattavasti vähäisemmät kuin olin aluksi arvioinut.

Suomessa aiheesta ei vielä ole tehty aiempaa tutkimusta. Myöskään ulkomailla ei vielä ole tutkittu, miten kansainvälisten tilintarkastusstandardien uudistumisen seurauksena muuttunut tilintarkastuskertomus on vaikuttanut käytännössä. Tässä työssä käytetyt aiemmat tutkimukset perustuvatkin tilintarkastusstandardien uudistamisen vaikutusten arviointiin tai maihin, joissa on kansallisen sääntelyn avulla tehty vastaavanlaisia uudistuksia aiemmin. Aikaisempien tutkimusten perusteella ei voida siis tehdä kovin kattavia johtopäätöksiä, mutta niiden avulla voidaan tehdä havaintoja siitä, millaisia mahdollisia vaikutuksia uudistuksesta voisi seurata. Aiheen tutkiminen on todella haastavaa ja tutkimusten tulokset olivatkin hyvin riippuvaisia käytetyistä tutkimusmenetelmistä. Tämä olikin mainittu käytännössä jokaisessa tutkimuksessa, johon työssä on tutustuttu.

Alun perin työn empiiristä osiota varten oli tarkoitus haastatella tilintarkastajia Big4-tilintarkastusyhteisöistä, mutta haastateltavia ei kovasta etsinnästä huolimatta löytynyt.

Haastateltavia etsittäessä oli havaittavissa, että mahdollisia vaikutuksia pidettiin käytännössä olemattomina tai hyvin vähäisinä, joka voi osittain selittää sitä, miksei halukkaita vastaajia haastatteluihin löytynyt.

Tutkielman tulokset voivat kiinnostaa muun muassa tilintarkastajia ja muita tilintarkastuksesta kiinnostuneita. Tutkielman hyödyllisyys jäi kuitenkin haastatteluiden puutteen takia hyvin alhaiseksi. Hyötyä tutkielmasta voisi olla listayhtiöitä tarkastaneelle tilintarkastajalle, joka voisi vertailla aikaisemmissa tutkimuksissa tehtyjä havaintoja omiin kokemuksiinsa.

5.3 Jatkotutkimusaiheita

Aiheessa riittää siis runsaasti tutkittavaa ja nyt kun ISA 701-standardi on tullut voimaan, niin toivottavasti sen käytännössä havaittuja vaikutuksia tutkittaisiin ja verrattaisiin vastaavako uudistuksen seuraukset uudistukselle asetettuja tavoitteita.

Aihetta voisi tutkia lisää monella eri tavalla vaihtamalla näkökulmaa tai laajentamalla tutkittavaa aihetta. Jos lähtötietoni olisivat olleet paremmat tutkielmaa aloittaessani, niin työn teoriaosassa olisi jätetty Suomen tilintarkastuslaki paljon vähemmälle huomiolle ja perehdytty huomattavasti yksityiskohtaisemmin kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin ja EU-säätelyyn.

Mielenkiintoista voisi olla myös esimerkiksi tutkia, miten tilintarkastuksen keskeisten seikkojen raportointi kehittyi tulevaisuudessa, tuleeko raportoinnista vakimuotoisempaa ajan kuluessa tai miten raportoidut keskeiset seikat vaihtuvat vuosittain eli reagoidaanko niihin. Myös tutkimuksessa käsitellyn tilintarkastuslain muutoksen vaikutusten arviointi kokonaisuudessaan olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe.

Lähteet:

Sirois, L-P. , Bédard, J., Bera, P. (2017) The Informational Value of Key Audit Matters in the Auditor's Report: Evidence from an Eye-tracking Study [Verkkodokumentti] [Viitattu 3.11.2017] Saatavilla <https://ssrn.com/abstract=2469905>

Bédard, J., Gonthier-Besacier, N., Schatt, A. (2014) Costs and Benefits of Reporting Key Audit Matters in the Audit Report: The French Experience [Verkkodokumentti] [Viitattu 16.11.2017] Saatavilla

http://www.isarhq.org/2014_downloads/papers/ISAR2014_Bedard_Besacier_Schatt.pdf

Brasel, K., Doxey M.M, Grenier, J.H, Reffett, A. (2016). Risk disclosure preceding negative outcomes: The effects of reporting critical Audit matters on judgments of auditor liability. *Accounting Review*, 91(5), 1345-1362

Delaurell, R.M, Burbage, J. (2014) New Auditor Models Threaten Boardroom Privacy. *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 25(4), 11-16.

Eduskunnan vastaus 85/2016 (EV 85/2016) [Verkkodokumentti] [Viitattu 18.11.2017] Saatavilla

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Documents/EV_85+2016.pdf

Eskola, L., Suoranta, J. (2008) Johdatus laadulliseen tutkimukseen 8.painos. Jyväskylä, Gummerus kirjapaino OY

Euroopan Unioni (2017) Asetukset, direktiivit ja päätökset [Verkkodokumentti] [Viitattu 24.10.2017] Saatavilla https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_fi

Finanssivalvonta (2017) Tietoa finanssivalvonnasta [Verkkodokumentti] [Viitattu 23.10.2017] Saatavilla <http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Fiva/Pages/Default.aspx>

Gimbar, C., Hansen, B., Ozlanski, M.E (2016). The Effects of Critical Audit Matter Paragraphs and Accounting Standard Precision on Auditor Liability. *The Accounting Review*, 91(6), 1629-1646

Gutierrez, E., Minutti-Meza, M., Tatum, K.W., ja Vulcheva, M. 2015 Consequences of changing the auditor's report: Early evidence from the U.K. [Verkkodokumentti] [Viitattu 2.11.2017] Saatavilla

https://accountancy.smu.edu.sg/sites/accountancy.smu.edu.sg/files/MiguelMinuttiMeza_paper_1.pdf

Gutierrez, E., Minutti-Meza, M., Tatum, K.W., ja Vulcheva, M., 2017, Consequences of adopting an expanded auditor's report in the United Kingdom [Verkkodokumentti] [Viitattu 2.11.2017] Saatavilla <https://ssrn.com/abstract=2741174>

Hallituksen esitys 70/2016 (HE 70/2016vp) [Verkkodokumentti] [Viitattu 23.10.2017] Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_70+2016.pdf

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2017) Auditor reporting [Verkkodokumentti] [Viitattu 1.12.2017] Saatavilla <https://www.iaasb.org/projects/auditor-reporting>

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2015). International Standard on Auditing (ISA) 701, Communicating Key Audit Matters in the Independent Auditor's Report [Verkkodokumentti] [Viitattu 5.11.2017] Saatavilla http://www.ifac.org/system/files/publications/files/ISA-701_2.pdf

Kachelmeier, S.J., Schmidt, J.J., Valentine, K. (2017) The Disclaimer Effect of Disclosing Critical Audit Matters in the Auditor's report [Verkkodokumentti] [Viitattu 21.11.2017] Saatavilla <https://ssrn.com/abstract=2481284>

Kettunen, P. (2016) Uusi tilintarkastuskertomus antaa lisää tietoa sijoittajalle [Verkkodokumentti] [Viitattu 1.11.2017] Saatavilla <https://www.suomentilintarkastajat.fi/nakoaloja/blogi-tilintarkastuksen-asiantuntijat/uusi-tilintarkastuskertomus-antaa-enemman-tietoa-sijoittajille>

Köhler, A., Ratzinger-Sakel, N., Theis, J. (2016) The Effects of Key Audit Matters on the Auditor's Report's Communicative Value: Experimental Evidence from Investment Professionals and Non-Professional Investors [Verkkodokumentti] [Viitattu 29.11.2017] Saatavilla <https://ssrn.com/abstract=2838162>

Korkeamäki, A. (2017) Tilintarkastuksen perusteet. 1. painos. Helsinki, Sanoma Pro Oy.

Lennox, C., Schmidt, J., Thompson, A., (2017) Is the Expanded Model of Audit Reporting Informative to Investors? Evidence from the UK [Verkkodokumentti] [Viitattu 29.11.2017] Saatavilla <https://ssrn.com/abstract=2619785>

Metsämuuronen, J. (2000) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Vöru, Jaabes OÜ

Neste Oyj (2016) Tilintarkastuskertomus tilikaudelle 2015 [Verkkodokumentti] [Viitattu 1.11.2017] Saatavilla https://www.neste.com/sites/default/files/tilintarkastuskertomus_fin.pdf

Neste Oyj (2017) Tilintarkastuskertomus tilikaudelle 2016 2015 [Verkkodokumentti] [Viitattu 1.11.2017] Saatavilla https://www.neste.com/sites/default/files/neste_tilintarkastuskertomus.pdf

Sviili, T. (2017) Tilausta uudelle tilintarkastuskertomukselle, *Profiitti-Talous ja tilintarkastus 1/2017, 18-22*

Patentti- ja rekisterihallitus (2016) EU:n tilintarkastusreformi voimaan 19.8.2016 [Verkkodokumentti] [Viitattu 6.10.2017] saatavilla https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta/julkaisut/uutiskirjetilaus/tilintarkastusvalvonta_lokaku_2016/eun_tilintarkastusreformi.html

Patentti- ja rekisterihallitus (2017a) PRH:n yhteenveto listayhtiöiden 2016 tilintarkastuskertomuksista [Verkkodokumentti] [Viitattu 23.10.2017] Saatavilla https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Tilintarkastuskertomukset_052017.pdf

Patentti- ja rekisterihallitus (2017b) Selvitys listayhtiöiden uudistuneista tilintarkastuskertomuksista [Verkkodokumentti] [Viitattu 13.10.2017] Saatavilla https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta/julkaisut/uutiskirjetilaus/tilintarkastusvalvonta_kesaku_2017/listayhtiot.html

Patentti- ja rekisterihallitus (2015) Tilintarkastusvalvonnan tehtävät PRH:lle [Verkkodokumentti] [Viitattu 24.10.2017] Saatavilla https://www.prh.fi/fi/uutislistaus/2015/P_6068.html

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) (2014) PCAOB Adopts New Standard to Enhance the Relevance and Usefulness of the Auditor's Report with Additional Information for Investors [Verkkodokumentti] [Viitattu 17.11.2017] Saatavilla

<https://pcaobus.org/News/Releases/Pages/auditors-report-standard-adoption-6-1-17.aspx>

Reid, L.C., Carcello, J.V., Li, C., Neal, T.L., (2016) Impact of Auditor and Audit Committee Report Changes on Audit Quality and Costs: Evidence from the United Kingdom [Verkkodokumentti] [Viitattu 21.11.2017] Saatavilla

<https://ssrn.com/abstract=2647507>

Suomen Tilintarkastajat ry (2017a) Tilintarkastuksesta raportoiminen [Verkkodokumentti] [Viitattu 23.10.2017] Saatavilla

<https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-tilintarkastus-on/tilintarkastuksesta-raportoiminen>

Suomen Tilintarkastajat ry (2017b) Tilintarkastuslain muuttamista selvittävän työryhmän kokoonpanossa muutoksia [Verkkodokumentti] [Viitattu 31.10] saatavilla

<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutiset/tilintarkastuslain-muuttamista-selvittavan-tyoryhman-kokoonpanossa-muutoksia>

Tackett, J. (2004). Sarbanes-Oxley and audit failure: A critical examination. *Managerial Auditing Journal*, 19(3),340-350

Talousvaliokunnan mietintö 16/2016(TaVM16/2016vp) [Verkkodokumentti] [Viitattu 30.11.2017] Saatavilla

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/TaVM_16+2016.pdf

Liite 1: Haastattelukysymykset

1. Onko listayhtiöiden uudistunut tilintarkastuskertomus vaikuttanut tilintarkastukseen?
2. Onko uudistunut tilintarkastuskertomus muuttanut tilintarkastuksen suunnittelua tai toteutusta?
3. Onko tilintarkastajan työmäärä tilintarkastusta suorittaessa lisääntynyt aiempaa yksilöllisemmän tilintarkastuskertomuksen seurauksena?
4. Onko uudistus muuttanut tai tulee se muuttamaan tilintarkastajan osaamisvaatimuksia?
5. Oma mielipiteesi uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta? (Hyödyt, haitat?)
6. Muuta kommentoitavaa aiheeseen liittyen?

Liite 2: Nesteen vanhan ja uudistuneen tilintarkastuskertomuksen sisällysluettelot

Vanha tilintarkastuskertomus Neste Oyj 2015

- Neste oyj:n yhtiökokoukselle
- Hallituksen ja toimitusjohtajan vastuu
- Tilintarkastajan velvollisuudet
- Lausunto konsernitilinpäätöksestä
- Lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta
- Muut lausunnot
- Allekirjoitus

(Neste,2016)

Uudistunut tilintarkastuskertomus Neste Oyj 2016

Tilinpäätöksen tilintarkastus

- Lausunto
 - Tilintarkastuksen kohde
- Lausunnon perustelut
 - Riippumattomuus
- Tarkastuksen yleinen lähestymistapa
 - Olennaisuus
 - Konsernitilinpäätöksen tarkastuksen laajuuden määrittäminen
- Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat
- Tilinpäätöstä koskevat hallituksen ja toimitusjohtajan velvollisuudet
- Tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksessa

Muut raportointivelvoitteet

- Muu informaatio
- Muut lausunnot
- Allekirjoitus

(Neste,2017)